

พระพุทธรูป
ใน
ดินแดนไทย

ชื่อเรียกส่วนต่าง ๆ ของพระพุทธรูป

ที่ชาวพุทธพึงรู้ เพื่อความเข้าใจที่ถูกต้อง

เรื่องเล่าจากภาพ

สารธรรม คำสอน เถร็ดจากภาพ

พระพุทธรูปปางมารวิชัย ศิลปะสุโขทัย
พุทธศตวรรษที่ ๒๐ (ราว ๖๐๐ ปีมาแล้ว)

การสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย

เรียบเรียงจาก ตำนานการสร้างพระพุทธรูปในประเทศไทย : YT Abdulthaitube

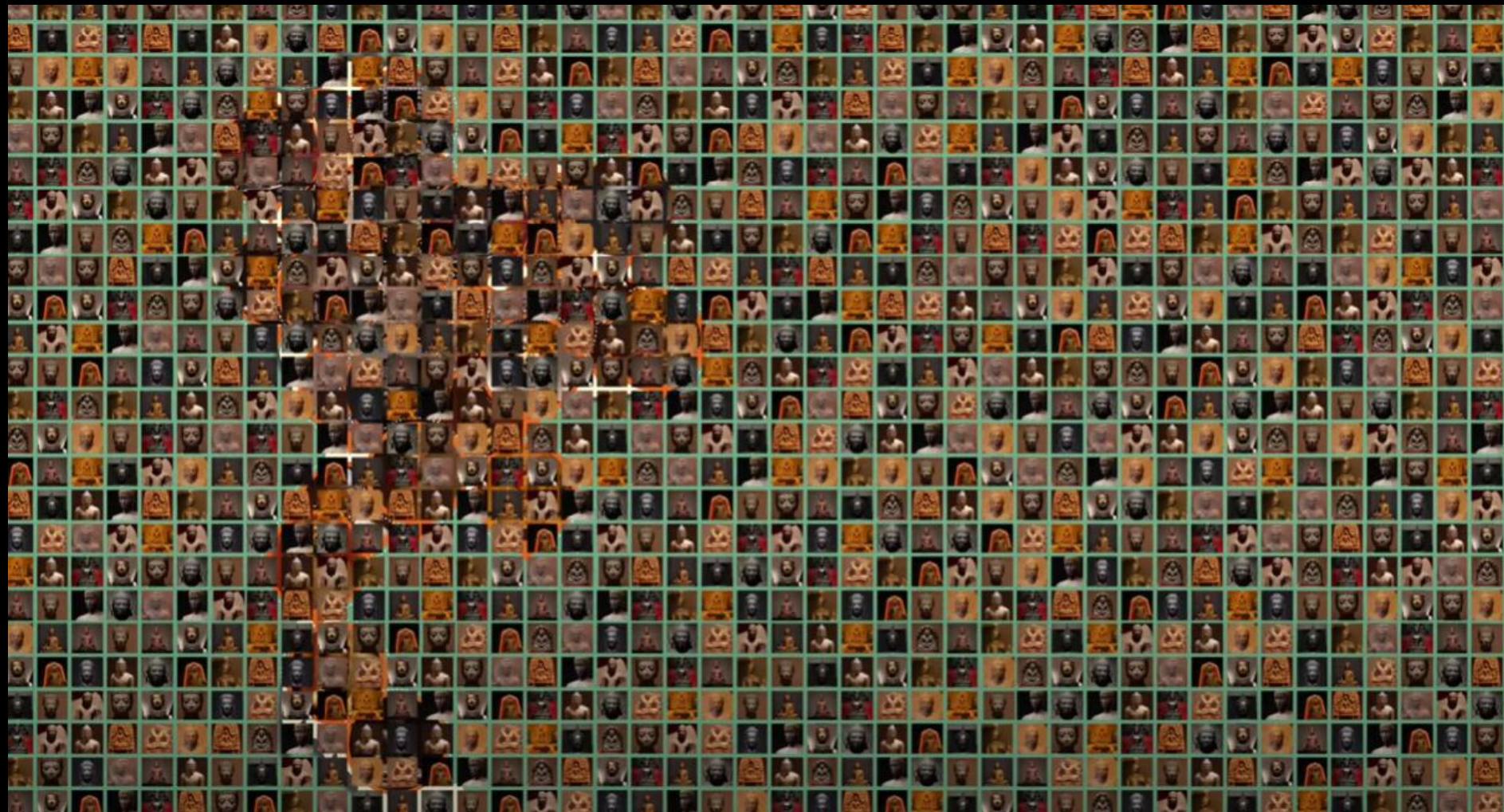
การสร้างพระพุทธรูปเกิดขึ้นเมื่อใด

- ความเชื่อ สมัยพุทธกาล พระเจ้าปเสนทิโกศล : ตำนานพระพุทธรูปแก่นจันทน์
- หลักฐานทางประวัติศาสตร์ของอินเดีย พ.ศ.400 แต่ไม่ปรากฏการสร้างรูปเคารพที่มีลักษณะมนุษย์แทนพระศาสดา ปรากฏเพียงรอยพระพุทธรบาท พระแท่นรัตนบัลลังก์และต้นโพธิ์ เสาธรรมจักรและวงกลมรอบ และสถูป
- การสร้างพระพุทธรูป ปรากฏในพุทธศตวรรษที่ 6-7 แคว้นคันทาระและแคว้นอุตรประเทศ อาทิ เหรียญตราสมัยพระเจ้ากนิษกะ (พ.ศ.621-687) หน้าเหรียญมีรูปของพระพุทธรูป และอักษร Boddo (พุทธโธ)

เหรียญตราสมัยพระเจ้ากนิษกะ

เรียบเรียงจาก **พระพุทธรูปในประเทศไทย**

ศาสตราจารย์ ดร.ศักดิ์ชัย สายสิงห์

การกำหนดชื่อเรียกยุคสมัยและการกำหนดอายุ

- โดยทั่วไปแนวความคิดที่ใช้เป็นหลัก คือ การแบ่งตามยุคสมัยทางประวัติศาสตร์
- นิยมแบ่งงานศิลปกรรมในประเทศไทย ออกเป็น 2 ช่วงระยะเวลากว้างๆ คือ
 - ศิลปะในช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19
 - ศิลปะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ลงมาจนถึงปัจจุบัน
- เหตุผลจากในสมัยก่อนพุทธศตวรรษที่ 19 หลักฐานทางด้านประวัติศาสตร์ยังไม่ชัดเจนในเรื่องของความ เป็นอาณาจักร
- แต่ศิลปะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมา มีประวัติศาสตร์ที่ชัดเจนในเรื่องของอาณาจักร มีราชธานีมี ระบบกษัตริย์ จึงมีการแบ่งยุคสมัยตามการแบ่งยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ที่ใช้กันมาแต่เดิมแต่มีการปรับ ยุคสมัยเพิ่มขึ้น และรวมทั้งการปรับเปลี่ยนระยะเวลาใหม่ตามหลักฐานที่มีการค้นคว้าเพิ่มเติมใหม่ ได้แก่ การแบ่งระหว่างศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย และศิลปะสมัยลพบุรี ศิลปะในภาคใต้ หรือศรีวิชัยกับ ศิลปะสกุลช่างไชยา และได้เพิ่มศิลปะล้านช้างที่พบในประเทศไทยไว้อีกสมัยหนึ่ง ดังนี้

1. พระพุทธรูปในศิลปะช่วงก่อนพุทธศตวรรษที่ 19

- 1.1 พระพุทธรูปรุ่นแรกทีพบในดินแดนไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ 9 -11)
- 1.2 ศิลปะทวารวดี (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16)
- 1.3 ศิลปะภาคใต้และศิลปะศรีวิชัย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18)
- 1.4 ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18)
- 1.5 ศิลปะหริภุญชัย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18)
- 1.6 ศิลปะสมัยลพบุรี (ศิลปะที่พบในภาคกลางระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 18-ปลายพุทธ ศตวรรษที่ 19)
- 1.7 ศิลปะภาคใต้สกุลช่างไชยา (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-19)

2. พระพุทธรูปในศิลปะตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปัจจุบัน

- 2.1 ศิลปะสมัยสุโขทัย (ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 19-ปลายพุทธศตวรรษที่ 20)
- 2.2 ศิลปะสมัยล้านนา (ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 19-ต้นพุทธศตวรรษที่ 22)
- 2.3 ศิลปะสมัยอยุธยา (ระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)
- 2.4 ศิลปะล้านช้างที่พบในประเทศไทย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-23)
- 2.5 ศิลปะสมัยรัตนโกสินทร์(ระหว่างต้นพุทธศตวรรษที่ 24-ปัจจุบัน)

1. พระพุทธรูปในศิลปะช่วงก่อน พุทธศตวรรษที่ 19

รูปที่ ๕

พระพุทธรูป ปางปฐมเทศนา

ฝีมือช่างคันธารราชู ราว พ.ศ. ๖๖๓-๖๖๘ เป็นแบบอย่าง

พระพุทธรูปสมัยพระเจ้ากนิษฐา ท่างมอญแบบเขมรมา

ถวายพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

เคยประดิษฐานในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

1.1 พระพุทธรูปรุ่นแรกทีพบในดินแดนไทย (พุทธศตวรรษที่ 9 -11)

- การเข้ามาของศาสนาพุทธในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้มีมาแล้วตั้งแต่ยุคอินเดียบราหฺมในราวพุทธศตวรรษที่ 3 : พระเจ้าอโศกมหาราช ได้ส่งสมณทูตมาเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสุวรรณภูมิ คือ พระโสณะและพระอุตระ
- สุวรรณภูมิ สันนิษฐานว่าน่าจะหมายถึง ดินแดนประเทศไทย หรือทางตอนใต้ของพม่า หรืออาจจะครอบคลุมภูมิภาคเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ทั้งหมด แต่จากหลักฐานทางโบราณคดีที่มีการค้นพบ และตรวจสอบแล้วยังไม่พบหลักฐานศิลปกรรมทางศาสนาในภูมิภาคนี้ที่เก่าไปถึงยุคของพระเจ้าอโศกในพุทธศตวรรษที่ 3
- หลักฐานที่เก่าที่สุด คือ พระพุทธรูปในสมัยอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6-7) ที่มีการนำมาจากอินเดียในยุคนั้นหรือในยุคหลัง
- ส่วนหลักฐานที่เชื่อว่าน่าจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นระยะแรกในภูมิภาคนี้ที่เก่าที่สุดน่าจะอยู่ราวพุทธศตวรรษที่ 9-10

- ในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เมื่อแรกเริ่มรับวัฒนธรรมทางศาสนาพบหลักฐานที่สำคัญร่วมกันทั้งศาสนาพุทธและพราหมณ์ ที่สำคัญ คือ พระพุทธรูปในศิลปะอมราวดี พบทั้งในชวา เขมร จัมปา และในดินแดนไทย โดยเฉพาะในไทยนั้นได้พบอย่างน้อย 3 องค์ คือ พบที่อำเภอสุโขทัย โกลก นราธิวาส ที่เพชรบุรี และที่นครราชสีมา
- จากการตรวจสอบ พบว่า พระพุทธรูป 3 องค์ เป็นประติมากรรมสำริดขนาดเล็ก สันนิษฐานว่า เป็นการนำติดตัวเข้ามากับพวกนักเดินทางค้าขายในสมัยโบราณเพื่อสักการบูชา และน่าจะเป็นส่วนหนึ่งในการเผยแพร่ศาสนาในสมัยโบราณ อันเป็นจุดเริ่มต้นของการนับถือศาสนาของชาวพื้นเมืองเดิมในภูมิภาคนี้
- นอกจากพระพุทธรูปในสมัยอมราวดีแล้วยังได้พบพระพุทธรูปในสมัยหลัง เช่น พระพุทธรูปสมัยคุปตะ พบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี และพระพุทธรูปสมัยหลังคุปตะ พบที่ตำบลพงตึก อำเภอกำมะกา จังหวัดกาญจนบุรี เป็นต้น

พระพุทธรูปสมัยอมราวดี
พบที่นครราชสีมา
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

พระพุทธรูปปางประทานพร สมัยคุปตะ
พบที่อำเภอเวียงสระ จังหวัดสุราษฎร์ธานี
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

พระพุทธรูปปางแสดงธรรม สมัยหลังคุปตะ
พบที่อำเภอท่ามะกา จังหวัดกาญจนบุรี
พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

พระพุทธรูปรุ่นแรกที่สูงขึ้นในดินแดนไทยกับหลักฐานการรับวัฒนธรรมพุทธศาสนา

- หลักฐานการค้นพบพระพุทธรูปที่สันนิษฐานว่าเป็นการสร้างขึ้นในดินแดนไทยระยะแรก ลักษณะของพระพุทธรูปมีรูปแบบใกล้เคียงกับศิลปะอมราวดีอย่างมาก ได้แก่ พระพุทธรูปสลักจากศิลา สันนิษฐานว่ามาจากภาคใต้
- ปัจจุบันจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พระพักตร์พระพุทธรูปชำรุด พระกรขวาหักหายไป แต่สิ่งสำคัญคือ พระกรซ้ายที่ยึดชายจีวรและยกขึ้นระดับพระอุระ เป็น ลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปอมราวดี รวมทั้งพระพักตร์ค่อนข้างกลม ขมวดพระเกศาใหญ่แบนแนบกับพระเศียร ครองจีวรห่มเฉียง รูปแบบนี้มีลักษณะผสมระหว่างพระพุทธรูปอมราวดีและคุปตะ กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 10–11 อาจเป็นพระพุทธรูปรุ่นเก่าที่สุดที่พบหรือสร้างขึ้นในดินแดนไทย

- วัตถุขี้ผึ้งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลศิลปะแบบอมราวดี ได้แก่ การค้นพบ “ประติมากรรมดินเผารูปภิกษุอุ้มบาตร 3 องค์” ที่เมืองโบราณ อุ้ทอง สุพรรณบุรี เป็นอิทธิพลศิลปะอมราวดีที่ลักษณะการครองจีวรเป็นริ้วขนาดใหญ่ กำหนดอายุราวพุทธศตวรรษที่ 9-10
- โบราณวัตถุชิ้นนี้ ถือเป็นหลักฐานสำคัญที่สุดชิ้นหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาในดินแดนไทย เพราะเป็นงานที่สร้างขึ้นเองในท้องถิ่น เห็นได้จากเป็นประติมากรรมที่สร้างขึ้นจากดินเผา ส่วนผสมของดินดิบและแกลบค่อนข้างหยาบอาจจะเป็นประติมากรรมที่ประดับศาสนสถาน เป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าชุมชนนี้ได้เปลี่ยนมานับถือพุทธ ศาสนา มีการสร้างรูปเคารพเป็นของตัวเองและรู้จักสร้างศาสนสถาน

ประติมากรรมดินเผารูปภิกษุ อุ้มบาตร 3 องค์ ที่เมืองโบราณอุ้ทอง จังหวัดสุพรรณบุรี

- นอกจากนั้นยังได้พบชิ้นส่วนของ “พระพุทธรูปปูนปั้น เป็นพระพุทธรูปนาคปรก” เหลืออยู่เฉพาะส่วนพระเพลาและขนดนาค พบที่เมืองโบราณอู่ทอง ปัจจุบันจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติอู่ทอง
- จากลักษณะของท่าประทับขัดสมาธิราบโดยข้อพระบาทไขว้กันอย่างหลวมๆ เป็นแบบที่พบอยู่ทั่วไปในสมัยอมราวดี เช่น ที่นาคราชุนโกณฑะ จึงควรกำหนดอายุอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกันและการทำพระพุทธรูปขัดสมาธิอย่างหลวมๆ ยังเป็นรูปแบบที่พบอยู่โดยทั่วไปของพระพุทธรูปนั่งในสมัยทวารวดี

1.2 ศิลปะทวารวดี(ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-16)

- ทวารวดีใช้เรียกชื่อ ศิลปะหรือวัฒนธรรมที่มีศูนย์กลางอยู่บริเวณภาคกลางของประเทศไทย ตั้งแต่ราว พุทธศตวรรษที่ 12-16
- แต่เดิมมีข้อสันนิษฐานว่า ศูนย์กลางของอาณาจักรอยู่ที่เมืองอู่ทอง สุพรรณบุรี เมืองนครปฐม หรือ เมืองลพบุรี
- แต่ในปัจจุบันเชื่อว่าเมืองลพบุรี หรือละโว้ น่าจะเป็นศูนย์กลางของอีกอาณาจักรหนึ่งที่ร่วมสมัยกันกับ ทวารวดี
- วัฒนธรรมทวารวดีมีช่วงระยะเวลาอันยาวนาน และแพร่กระจายครอบคลุมไปทุกภูมิภาคของประเทศไทย ทำให้พบงานประติมากรรมเป็นจำนวนมากทั้งในพุทธศาสนาแบบเถรวาท มหายาน และศาสนา พราหมณ์รวมทั้งรูปแบบของศิลปกรรมที่มีรายละเอียดที่แตกต่างกันออกไปในแต่ละท้องถิ่น ด้วยเหตุนี้ จึงอาจเรียก ศิลปะทวารวดีว่าเป็น “วัฒนธรรมทวารวดี”

- การศึกษาทางด้านศิลปกรรมสมัยทวารวดี มักนิยมใช้พระพุทธรูปเป็นหลัก โดยมักมีการกำหนดอายุเป็น 3 รูปแบบ ยึดหลักการแบ่งเป็น 3 แบบตามแบบอย่างที่นักวิชาการได้แบ่งไว้ เพราะเป็นการแบ่งอย่างกว้าง ๆ ตามลักษณะอิทธิพลทางศิลปะ แต่ในที่นี้ได้กำหนดเป็นทวารวดีตอนต้น ตอนกลาง และตอนปลาย
- โดยในตอนปลายยังมีปัญหาขัดแย้งกันอยู่บ้าง เกี่ยวกับเรื่องอิทธิพลศิลปะเขมร

รูปที่ ๓

พระพุทธรูป ปางประทานพร

ฝีมือช่างอินเดีย ครองราชวงศ์คปตะ (พ.ศ. ๘๖๓ - ๙๐๕๓)

ได้มาจากเมืองพาราณสี ประเทศอินเดีย

เคยพบอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

รูปที่ ๔

ศิลาจำหลักภาพพระพุทธรูป แสดงปฐมเทศนาโปรดพระปัญจวัคคีย์ อยู่ที่ระเมียงพระปฐมเจดีย์ จังหวัดนครปฐม
ทำตามแบบอย่างพระพุทธรูปสมัยอมรวดี.

ทวารวดีตอนต้น

(ราวพุทธศตวรรษที่ 12–13)

- การจัดกลุ่มรูปแบบที่ถือเป็นสมัยทวารวดีตอนต้น ได้ใช้ลักษณะของพัฒนาการทางด้านรูปแบบศิลปกรรมเป็นหลักในการแบ่ง คือ รูปแบบที่มีความใกล้เคียงกับศิลปะอินเดียซึ่งเป็นต้นแบบมากที่สุด อาจจะเป็นงานที่คัดลอก หรือพยายามสร้างงานที่รักษารูปแบบของอินเดียไว้ให้ มากที่สุดของช่างในบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา และอาจเป็นรูปแบบดั้งเดิมที่สุดที่ปรากฏในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้
- อิทธิพลของศิลปะอินเดียที่ปรากฏในระยะเวลานี้ได้แก่ ศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 6–9) ศิลปะคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 9–11) และศิลปะหลังคุปตะ (พุทธศตวรรษที่ 11–13) และอิทธิพลศิลปะระยะต่อมา คือ ศิลปะปาละ (พุทธศตวรรษที่ 14–17)

- พระพุทธรูปในระยะแรกมีอิทธิพลของศิลปะอมราวดีและคุปตะมากที่สุด คือ “พระพุทธรูปนาคปรก” พบที่เมืองฝ้าย อำเภอลำปลายมาศ จังหวัดบุรีรัมย์
- ปัจจุบันเก็บรักษาไว้ที่วัดอุทัยมัคคาราม ตำบลหินดาด อำเภอห้วยแถลง นครราชสีมา เป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิครองจีวรห่มเฉียง จีวรเรียบไม่มีริ้ว และไม่ปรากฏชายสังฆาฏีซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะอย่างหนึ่งของศิลปะอมราวดี รวมทั้งลักษณะของพระพักตร์และทำนองที่แสดงการขัดสมาธิอย่างหลวมๆ ก็ยังรักษารูปแบบของอมราวดีไว้ด้วยเช่นกันซึ่งอาจเป็นศิลปะอมราวดีที่ไปปรากฏในศรีลังกา
- ส่วนลักษณะนาคนั้นเป็นแบบทวารวดีแล้ว ได้แก่ การทำหน้าแบน มองตรง (ต่างจากนาคในวัฒนธรรมเขมรที่มองเห็นด้านข้าง) ควรกำหนดอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 12

- พระพุทธรูปที่ถือว่าเป็นลักษณะของทวารวดีอย่างแท้จริง แต่ยังมีรักษาระเบียบแบบแผนของศิลปะอินเดียไว้ได้อย่างเคร่งครัด และคงปรากฏอิทธิพลของศิลปะคุปตะอยู่อย่างมาก ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปยืนครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบไม่มีริ้ว ชายจีวรตกลงไปยังข้อพระบาท และมีส่วนของขอบจีวรพาดผ่านข้อพระกรซ้ายและขวา ชายจีวรที่ตกลงไปนั้นเป็นรูปโค้ง นิยมสร้างปางประทานพร โดยพระกรขวาวางเหยียดตรงขนานกับพระวรกาย และหงายฝ่าพระหัตถ์ออกด้านหน้า พระกรซ้ายยกขึ้นยึดชายจีวรไว้ระดับอก
- เป็นรูปแบบที่พบอยู่โดยทั่วไปในศิลปะคุปตะ รวมทั้งในศิลปะอื่นใน เอเชียตะวันออกเฉียงใต้ที่ร่วมสมัยกัน เช่น ในศิลปะชวาภาคกลาง และศิลปะเขมรสมัยก่อนเมืองพระนคร เป็นต้น
- พระพุทธรูปในกลุ่มนี้พบไม่มากนักในประเทศไทย ตัวอย่างสำคัญคือ พระพุทธรูปปางประทานพร พบที่วัดร่อ พระนครศรีอยุธยา จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ทวารวดีตอนกลาง : สมัยทวารวดีอย่างแท้จริง (ราวพุทธศตวรรษที่ 13–15)

- ระยะเวลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13–15 เป็นช่วงที่ครอบคลุมศิลปะทวารวดีมากที่สุด รวมทั้งงานศิลปกรรมในศิลปะทวารวดีที่พบเกือบทั้งหมดมีอายุอยู่ในระยะนี้จึงนับได้ว่าเป็นสมัยทวารวดีอย่างแท้จริง
- ลักษณะของงานประติมากรรมโดยทั่วไปจะมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากงานที่เลียนแบบศิลปะอินเดียในระยะแรก และได้ดัดแปลงลักษณะบางส่วนจนมีรูปแบบของพื้นเมืองอย่างแท้จริง
- ลักษณะโดยรวม ได้แก่การครองจักรห่มคลุมที่ยังรักษารูปแบบของศิลปะคุปตะอยู่ พระพักตร์เล็กกลมป้อม พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา และมีสันยกสูงขึ้น พระเนตรโปนและเปิด พระโอษฐ์แบะกว้าง และแนวพระโอษฐ์เป็นเส้นตรง ขอบพระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาเป็นก้นหอยขนาดใหญ่และแบนแนบติดพระเศียร

- ลักษณะของชายผ้าแสดงให้เห็น 3 ส่วน ได้แก่
- ส่วนแรก ขอบสบงซึ่งตกลงมาตรงๆ ถึงข้อพระบาท มีริ้วและจีบด้านข้างเล็กน้อย
- ส่วนที่สอง คือ ขอบจีวรด้านหลังมักจะอยู่ระดับเดียวกับหรือสั้นกว่าขอบสบงเล็กน้อย
- ส่วนที่สาม ขอบจีวรด้านหน้าจะโค้งเป็นเส้นต่อจากด้านหลังขาดพระกรทั้งสองข้าง และตกลงเบื้องหน้า เป็นวงโค้งเหนือขอบสบง
- บางแห่งอาจอยู่กึ่งกลางพระองค์หรือระดับเดียวกับพระชานุ
- ตัวอย่างที่สมบูรณ์ของพระพุทธรูปในระยະนี้ได้พบเป็นจำนวนมาก จัดแสดงตามที่ต่างๆ เช่น ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติหลายแห่งที่แสดงเกี่ยวกับพระพุทธรูปสมัยทวารวดี

ในข้อสังเกตของพระพุทธรูปทวารวดีจากรุ่นแรกมาเป็นรุ่นที่ 2 นี้ สังเกตได้จาก
การทำยื่น และการแสดงมุทรา

พระหัตถ์และแสดงมุทราด้วยพระหัตถ์ขวา ส่วนพระหัตถ์ซ้ายยึดชายจีวรแบบศิลปะ
แบบสมมาตร และแสดงวิตรรกมุทราทั้งสอง พระหัตถ์ซึ่งถือเป็นรูปแบบ
ธรรมทวารวดี

พระหัตถ์ทั้งสองข้างอาจพัฒนามาจากการแสดงปางวิตรรกะหรือแสดงธรรมด้วย
เป็นการยกพระหัตถ์ทั้งสองข้างขึ้น และยึดตรงออกไปด้านหน้าในระดับพระอุระ
ทั้งสองข้าง ซึ่งมีลักษณะแยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

ทั้ง 4 ซี่ขึ้น กลุ่มนี้ยังพบอยู่ในพระพุทธรูปศิลารุ่นแรกๆ ของศิลปะทวารวดี
ลง พระพุทธรูปลักษณะเช่นนี้พบมากในกลุ่มพระพุทธรูปสำริด

พระหัตถ์ทั้ง 4 มาติดกับพระหัตถ์ พบมากในกลุ่มพระพุทธรูปศิลา และน่าจะเป็น
ปะทวารวดีตอนกลาง

มักตร์ที่พัฒนาเป็นแบบท้องถิ่นอย่างมาก เช่น พระพุทธรูปพบที่เขาสมอคอน
จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร ซึ่งถือเป็นตัวอย่างสำคัญของ
นี้ที่แสดงลักษณะที่เป็นท้องถิ่นได้มากที่สุด

งานช่างท้องถิ่นของศิลปะทวารวดีอย่างแท้จริง โดยอาจมีความเกี่ยวข้องกับเทคนิค
ท้องถิ่นเพื่อไม่ให้หักได้ง่าย

ทวารวดีตอนปลาย : อิทธิพลศิลปะเขมรและสกุลช่างท้องถิ่น (พุทธศตวรรษที่ 15-16 และ 17- 18)

- จากหลักฐานทางศิลปกรรมตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา วัฒนธรรมเขมรเริ่มมีบทบาทมากขึ้น ในภาคอีสานตอนล่างและในภาคกลาง ซึ่งน่าจะมีศูนย์กลางอยู่ที่ลพบุรีจึงเกิดการผสมผสานวัฒนธรรมขึ้น
- อย่างไรก็ตามกลุ่มชนในวัฒนธรรมทวารวดีหรือผู้ที่นับถือศาสนาพุทธแบบเถรวาทดั้งเดิมแถบนี้คงไม่ได้หายไปไหน แต่ยังคงอยู่สืบเนื่องมาโดยตลอด ดังนั้นงานศิลปกรรมจึงแยกออกเป็นสองส่วน คือ
 - ส่วนหนึ่งเป็นงานศิลปกรรมที่สืบต่อจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีวิวัฒนาการจนกลายเป็นสกุลช่างท้องถิ่น
 - อีกส่วนหนึ่งเป็นศิลปกรรมที่ได้รับอิทธิพลของศิลปะเขมร อยู่ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 15-16 ส่วนที่มีวิวัฒนาการเป็นท้องถิ่นนั้นได้กลายเป็นสกุลช่างอย่างใหม่เกิดขึ้น เช่น ทวารวดีแบบท้องถิ่นในภาคอีสานเหนือ ในราวพุทธศตวรรษที่ 14-17 และในภาคเหนือได้เกิดเป็นศิลปะหริภุญชัยที่เริ่มต้นจากการรับอิทธิพลของศิลปะทวารวดีจากภาคกลาง ศิลปะทวารวดีตอนปลายนี้สามารถแบ่งกลุ่มตามลักษณะเฉพาะท้องถิ่นได้อย่างกว้างๆ ดังนี้เช่น กลุ่มที่มีอิทธิพลศิลปะเขมรที่พบในภาคกลางของประเทศไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ 15-16)

- งานศิลปกรรมในกลุ่มนี้จัดเป็นพัฒนาการที่สืบต่อมาจากทวารวดีตอนกลาง แต่มีอิทธิพลของศิลปะเขมร เข้ามามีบทบาทอย่างมาก จึงมีรูปแบบผสมผสานกันของทั้งสองวัฒนธรรม
- ผู้ที่สร้างงานศิลปกรรมในรุ่นนี้ขึ้นมาคงได้แก่ ชุมชนทวารวดีดั้งเดิมบริเวณภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะกลุ่มเมืองนครปฐม อุทอง และลพบุรี ซึ่งแต่เดิมเชื่อว่าเคยเป็นศูนย์กลางของอาณาจักร แต่เมื่อวัฒนธรรมเขมรมีบทบาทมากขึ้นตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 15 เป็นต้นมา ทำให้อำนาจทางการเมืองและ ศาสนาของทวารวดีเสื่อมลง

- ลักษณะสำคัญของพระพุทธรูป ได้แก่ พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุ (ขากรโก) เลี่ยม ขมวดพระเกศาสูงใหญ่ พระขนงทำเป็นสันนูนต่อกัน พระเนตรพองโต (โปน) มาก เจาะเม็ดพระเนตรเป็นรู จนเป็นลักษณะเด่นทำให้ดูน่ากลัว พระโอษฐ์หนาและแบะ ลักษณะที่สำคัญ (ศิลปะเขมรอย่างชัดเจนที่สุด) คือมีพระมัสสุ (หนวด) มักปรากฏในพวกเทวรูปและประติมากรรมภาพบุคคลหรือยักษ์ เริ่มปรากฏแล้วตั้งแต่สมัยบาแค็ง (พุทธศตวรรษที่ 14) เป็นต้นมา
- ตัวอย่างเช่น เศียรพระพุทธรูปในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระปฐมเจดีย์ นครปฐม เป็นต้น ประติมากรรมลักษณะนี้นอกจากได้พบในบริเวณภาคกลาง ส่วนหนึ่งยังพบในภาคอีสานซึ่งเป็นแบบทวารวดีท้องถิ่น รวมทั้งยังได้พบกลุ่มหนึ่งในศิลปะทวารวดีด้วย

- พระพุทธรูปทวารวดีในภาคอีสานมีลักษณะโดยทั่วไปใกล้เคียงกับทวารวดีในภาคกลาง เช่น รูปแบบของพระพักตร์ที่เป็นพื้นเมือง พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรค่อนข้างโต ขมวดพระเกศาใหญ่
- แต่มีลักษณะที่แตกต่างจากทวารวดีในภาคกลางอย่างเห็นได้ชัดเจนที่สุด และน่าจะถือได้ว่าเป็นลักษณะเฉพาะของสกุลช่างเมืองฟ้าแดด-สงยาง คือ การแสดงออกของพระบาทที่เหมือนกับช่างสลักปิดแบบที่เป็นมุมมองจากด้านบนลงไป ไม่ใช่มุมมองจากด้านหน้า ทำให้พระบาทแบออกคล้ายกับพระหัตถ์ กับลักษณะของขมวดพระเกศาหรือทรงผมของบุคคลที่ทำอยู่ในกรอบสามเหลี่ยม เช่น ประติมากรรมเล่าเรื่องพุทธประวัติ ตอนเสด็จลงจากสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ และพบอยู่โดยทั่วไปในภาพสลักบนใบสีมา ลักษณะของงานประติมากรรมกลุ่มนี้แสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลมาจากภาคกลางผสมกับลักษณะเฉพาะที่เป็นแบบท้องถิ่น จึงน่าจะอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 แล้ว

พระพุทธรูปที่อยู่เหนือสัตว์ผสมที่เรียกว่า “พนัสบดี” ตัวนี้ที่เรียกว่าสัตว์ผสมมาจากตระกูลของ สิงห์ โค มีปีกเป็นนกอินทรี

1.3 ศิลปะภาคใต้และสมัยศรีวิชัย (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18)

- ศ.ยอร์จ เซเดส์ (George Coedès) เป็นผู้บัญญัติชื่อว่า “ศรีวิชัย” เมื่อ พ.ศ. 2461 จากการอ่านศิลาจารึกหลักที่ 23 มีศักราชตรงกับ พ.ศ.1318 โดยในจารึกระบุชื่อ “พระเจ้ากรุงศรีวิชัย” แต่ศิลาจารึกไม่ทราบที่มาว่ามาจากวัดเสมาเมือง อำเภอเมือง นครศรีธรรมราช หรือวัดหัวเวียง (วัดเวียง) อำเภอไชยา สุราษฎร์ธานี
- อีกทั้งมีบันทึกของพระภิกษุอี้จิง (I-tsing) ที่กล่าวถึงอาณาจักรในบริเวณภาคใต้ของไทย นามว่า “ชิลิโพชิ” (Shih-Li-Fo-Shih) แปลได้ว่า “ศรีวิชัย” มีข้อสันนิษฐานว่า ศรีวิชัยเป็นอาณาจักรหนึ่งที่มีอำนาจทางการเมืองมั่นคง มีอาณาเขตกว้างใหญ่ ครอบคลุมหมู่เกาะต่างๆ ทางตอนใต้คาบสมุทรลพบุรีและดินแดนบางส่วนของคาบสมุทรมลายู

- ส่วนศูนย์กลางของอาณาจักรนั้นยังเป็นข้อถกเถียงกันอยู่
- นักวิชาการกลุ่มหนึ่งเชื่อว่า ศรีวิชัยอยู่ที่ปาเล็มบัง (Palembang) หรือจัมปีบนเกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย เพราะได้พบศิลาจารึกหลายหลักที่กล่าวถึงกรุงศรีวิชัย แต่ไม่พบหลักฐานทางโบราณคดีหรือสถาปัตยกรรมมากนัก
- อีกกลุ่มหนึ่งเชื่อว่ามีศูนย์กลางอยู่ที่บริเวณคาบสมุทรมลายู และครอบครัวไปถึงนครศรีธรรมราช เพราะได้พบหลักฐานทางโบราณคดีเป็นจำนวนมาก โดยเฉพาะที่เมืองไชยา ได้พบทั้งโบราณวัตถุโบราณสถาน และจารึกที่กล่าวถึงพระเจ้ากรุงศรีวิชัย เป็นต้น

- ในปัจจุบันนี้มีความเห็นร่วมกันว่า อาณาจักรศรีวิชัยมีศูนย์กลางทางการเมืองไม่แน่นอนและถาวร อาจเปลี่ยนไปตามความเข้มแข็งของผู้นำที่สามารถควบคุมอำนาจทางการเมืองเอาไว้ได้ ดังนั้นศูนย์กลางจึงอยู่ได้ทั้งบริเวณ หมู่เกาะและบนคาบสมุทร
- รูปแบบทางการเมืองของเมืองต่างๆ ไม่ติดอยู่บนคาบสมุทรหรือหมู่เกาะ จะมีความสัมพันธ์กันในทาง สังคม เศรษฐกิจ และการเมือง ศูนย์กลางของอำนาจจะเปลี่ยนแปลงไปตามความผันแปรทางการเมือง เศรษฐกิจ รูปแบบทางศิลปวัฒนธรรม มีวัฒนธรรมร่วมกันได้แก่ ศาสนาพุทธมหายาน และมีศิลปกรรมร่วมกัน เรียกว่า “ศิลปะศรีวิชัย”

- ศิลปะศรีวิชัย ส่วนใหญ่มักกล่าวถึงเฉพาะศิลปะเนื่องในพุทธศาสนา มหายานเป็นหลัก และมีขอบเขตในภาคใต้สำคัญ โดยแยกกล่าวถึงเทวรูป รุ่งเก่าซึ่งเป็นรูปเคารพเนื่องในศาสนาพราหมณ์ไว้อีกกลุ่มหนึ่งต่างหาก
- อย่างไรก็ตามการศึกษาศิลปะในภาคใต้ยังได้พบหลักฐานที่ซับซ้อนอยู่อย่างมาก เนื่องจากภาคใต้เป็นแผ่นดินที่เปิดมีการติดต่อกับโลกภายนอกทาง ทะเล จึงมีการเปิดรับอารยธรรมจากภายนอกได้ง่ายกว่าแหล่งอื่น ๆ ดังนั้นจึงมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม
- ในการศึกษาศิลปะภาคใต้จึงมีข้อจำกัด ในศิลปะศรีวิชัยที่เป็นพุทธศาสนา มหายาน กลุ่มหนึ่งรับมาจากอินเดียโดยตรงและอีกกลุ่มหนึ่งมีความสัมพันธ์กับศิลปะชวาภาคกลาง
- นอกจากนี้ศิลปกรรมส่วนหนึ่งเป็นพระพุทธรูปมีความสัมพันธ์กับศิลปะ ทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย วัฒนธรรมเขมร รวมทั้งลักษณะที่เป็นแบบท้องถิ่นอีกด้วย ดังนั้นในการศึกษาครั้งนี้จึงมุ่งเน้นการศึกษา พระพุทธรูปเป็นหลักจึงอาจมีการจัดกลุ่มศิลปะใหม่ โดยเรียกว่า เป็น ศิลปะที่พบในภาคใต้ แทนศิลปะศรีวิชัย ครอบคลุมระยะเวลาช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 12-18 และแบ่งตามลักษณะอิทธิพลที่ปรากฏได้ คือ

- 3.1 ช่วงที่รับอิทธิพลศิลปะอินเดียโดยตรง พบมากในระยะแรกๆ ได้แก่ อิทธิพลศิลปะอมราวดี (พุทธศตวรรษที่ 11-13)
- พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ ถือเป็นพระพุทธรูประยะแรกที่พบในดินแดนไทย เนื่องจากมีลักษณะที่ใกล้เคียงอย่างมากกับศิลปะต้นแบบจากอินเดีย ได้แก่ อิทธิพลศิลปะอมราวดีก่อนที่จะค่อยๆ พัฒนามีรูปแบบท้องถิ่น เข้ามาผสมจนกลายเป็นลักษณะพระพุทธรูปแบบท้องถิ่นอย่างแท้จริงในระยะต่อไป
- จากหลักฐานการค้นพบพระพุทธรูปในดินแดนไทยพบว่า ในภาคใต้ได้พบหลักฐานพระพุทธรูปรุ่นแรก ซึ่งเป็นพระพุทธรูปที่นำมาจาก อินเดียจำนวนมากองค์แสดงให้เห็นว่า ในภาคใต้ซึ่งเป็นเส้นทางเดินเรือผ่าน ทำให้วัฒนธรรมพุทธศาสนาเข้ามาเผยแพร่ในยุคแรกเริ่มเมื่อรับวัฒนธรรมพุทธศาสนาอย่างแท้จริง

- หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าน่าจะมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเองในภาคใต้ของประเทศไทย และเป็นหลักฐานสำคัญว่าชาวพื้นเมืองยอมรับพุทธศาสนาแล้ว คือ การพบพระพุทธรูปที่มีลักษณะใกล้เคียงกับพระพุทธรูปสมัยอมราวดีมากที่สุดองค์หนึ่ง และน่าจะเป็นการสร้างขึ้นในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ได้แก่ พระพุทธรูปจัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร กำหนดอายุได้ในราวพุทธศตวรรษที่ 10-11 อาจเป็นพระพุทธรูปรุ่นเก่าสุดที่พบหรือสร้างขึ้นในดินแดนไทย

- ตัวอย่างสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงช่างท้องถิ่นที่สร้างขึ้นโดยได้แบบอย่างมาจากต้นแบบพัฒนามาจากอิทธิพลศิลปะอินเดียที่เข้ามาในระยะแรกๆ ในภาคใต้ คือ พระพุทธรูปปางสมาธิพบที่ พังแฟม ตำบลจะทิ้งพระ อำเภอสังขละบุรี เมืองสงขลา จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสงขลา
- พระพุทธรูปองค์นี้มีลักษณะที่เป็นแบบท้องถิ่นอย่างแท้จริง มีลักษณะเค้าโครงของพระพุทธรูปที่สืบทอดมาจากสายวัฒนธรรมอินเดีย เช่น พระพักตร์กลมป้อม ขมวดพระเกศาใหญ่ ครองจีวรห่มเฉียง เป็นอิทธิพลของศิลปะอมราวดีส่วนการครองจีวรเรียบน่าจะเป็นอิทธิพลของศิลปะคุปตะ เป็นต้น ในการกำหนดอายุว่าเก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ 12

- 3.2 อิทธิพลศิลปะทวารวดีจากภาคกลางของประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ 13-15)
- หลักฐานทางศิลปกรรมที่พบในภาคใต้ส่วนหนึ่งกลับแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับศิลปะทวารวดีในภาคกลางของประเทศไทย เช่น พระพุทธรูปยืนแสดงวิตรรกมูทราทั้ง 2 พระหัตถ์ซึ่งไม่พบในศิลปะอื่น และที่สำคัญคือ การพบธรรมจักรซึ่งถือเป็นวัตถุสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบเฉพาะของวัฒนธรรมทวารวดี

- ตัวอย่าง พระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงลักษณะแบบทวารวดีอย่างแท้จริง ได้แก่ พระพุทธรูปยืนแสดงวิตรรกมูทราทั้ง 2 พระหัตถ์ พิพิธภัณฑสถานวัดพระบรมธาตุ นครศรีธรรมราช
- ลักษณะพระพุทธรูปแบบทวารวดีอย่างแท้จริง ได้แก่ พระพุทธรูปยืนตรง ยกพระหัตถ์ขึ้นแสดงวิตรรกทั้ง 2 พระหัตถ์ ระบุพระโสณิ (สะโพก) คือ การจับพระอังคฺฐ (นิ้วหัวแม่มือ) และพระดรรชนี (นิ้วชี้) เป็นวงกลม ซึ่งพบเฉพาะในศิลปะแบบทวารวดี การครองจีวรห่มคลุม จีวรเรียบ ชายจีวรตกลงมาด้านหน้าและโค้งเป็นรูปตัวยู (U) ในอักษรโรมัน
- พระพักตร์แบบทวารวดี ได้แก่ พระพักตร์แบน พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตรค่อนข้างโปน พระนาสิกแบน พระโอษฐ์แบน ริมพระโอษฐ์หนา ขมวดพระเกศาใหญ่ติดพระเศียร มีอุษณิษะเตี้ยๆ แต่ยังไม่มีการรัศมี
- พระพุทธรูปองค์นี้แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะทวารวดีในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 13 ได้เป็นอย่างดี

- 3.3 พระพุทธรูปในศิลปะศรีวิชัย (อิทธิพลศิลปะปาละและศิลปะชวาภาคกลาง (พุทธศตวรรษที่ 14-15)
- พระพุทธรูปในศิลปะศรีวิชัย ซึ่งโดยปกติในศิลปะศรีวิชัยมักกล่าวถึงเฉพาะพระโพธิสัตว์เป็นหลัก ความจริงได้พบพระพุทธรูปด้วยเช่นกันแต่พบไม่มากนัก
- ดังนั้นพระพุทธรูปในกลุ่มนี้คือ พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นหรือพระพุทธรูปในภาคใต้ตรงกับศิลปะสมัยศรีวิชัยที่สร้างขึ้นในพุทธศาสนamahayana เพราะมีรูปแบบและสัญลักษณ์บางประการที่บอกถึงพุทธศาสนาแบบมหายานและมีอิทธิพลศิลปะปาละและศิลปะชวาภาคกลาง

- พระพุทธรูปมีลักษณะที่สำคัญ คือ เป็นกลุ่มพระพุทธรูปลำริดขนาดเล็ก ประทับนั่งขัดสมาธิเพชร ส่วนใหญ่ประทับนั่งบนฐานบัวคว่ำบัวหงายที่มีกลีบบัวและเกสรบัว กลีบบัวขนาดใหญ่ที่เรียกว่า “บัวแบบपालะ” พระพุทธรูปมีพระพักตร์เล็ก ขมวดพระเกศาปานกลาง มีอุษณิษะ แต่ไม่มีพระรัศมี
- ตามปกติพระพุทธรูปแบบपालะส่วนใหญ่จะมีพระพักตร์กลม ขมวดพระเกศาใหญ่และมีพระรัศมีเป็นดอกบัวตูม ในที่นี้อาจเป็นลักษณะที่เกิดขึ้นในท้องถิ่นส่วนหนึ่ง พระวรกายไม่อวบอ้วนเท่าศิลปะปาละ อาจเกี่ยวข้องกับศิลปะชวาภาคกลาง สังฆาฏิสั้นอยู่ระดับพระถัน ปลายตัดตรง
- ในขณะที่พระพุทธรูปแบบपालะจะมีสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน ปลายแยกเป็นเขี้ยวตะขาบ มีส่วนที่เหมือนกับพระพุทธรูปแบบपालะ คือ การประทับนั่งขัดสมาธิเพชร และมีชายผ้าที่คลี่ออกมาด้านหน้าตัดเป็นรูปครึ่งวงกลมคล้ายพัด
- ตัวอย่างพระพุทธรูปในกลุ่มนี้ คือ พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร พระพุทธรูปในกลุ่มนี้น่าจะมีอายุราวพุทธศตวรรษที่ 14-15 แล้ว

1.4 ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย (พุทธศตวรรษที่ 12- 18)

- ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย หมายถึง ศิลปะที่เกิดในวัฒนธรรมเขมร ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-18 ซึ่งได้พบในดินแดนไทยบริเวณภาคอีสานใต้
- หลักฐานทางศิลปกรรมส่วนใหญ่สร้างขึ้นในศาสนาฮินดู รองลงมาได้แก่ ศาสนาพุทธมหายาน ซึ่งพบค่อนข้างน้อย
- หลักฐานเก่าสุดมีอายุตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 และระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 (ตรงกับศิลปะสมัยบาปวน สมัยนครวัดและสมัยบายน) ได้พบหลักฐานทางศิลปกรรมจำนวนมากและมีขนาดใหญ่โต อาจแสดงให้เห็นถึงการมีอำนาจทางการเมืองหรือแสดงให้เห็นว่า ดินแดนดังกล่าวขึ้นอยู่กับอาณาจักรกัมพูชาส่วนกลางในบางช่วงระยะเวลา

- วัฒนธรรมเขมรได้แผ่ไปยังภาคอีสานเหนือบางส่วน หลังจากนั้นได้ลงมายังภาคกลางของประเทศไทย โดยเฉพาะในภาคกลางนั้นแม้ว่าจะมีการพบหลักฐานในวัฒนธรรมเขมรแล้วตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 15 แต่ หลักฐานที่เป็นศาสนสถานขนาดใหญ่มาเกิดขึ้นในสมัยบาเยน (พุทธศตวรรษที่ 18) ซึ่งตรงกับสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 แห่งอาณาจักรกัมพูชา
- โดยเป็นหลักฐานวัฒนธรรมทางศาสนาพุทธมหายาน ได้พบแพร่หลายอยู่ในหลายเมือง โดยเชื่อว่ามียุขณ์กลางอยู่ที่เมืองละโว้หรือลพบุรี และกระจายอยู่ตามเมืองสำคัญ ได้แก่ สุพรรณบุรี ราชบุรี เพชรบุรี และไปไกลสุดทางตะวันตก คือ เมืองสิงห์บุรี (จังหวัดกาญจนบุรี) ขึ้นไปสูงสุดในภาคเหนือ ตอนล่างที่เมืองสุโขทัย และศรีสัชนาลัย

- จากการพบหลักฐานทางศิลปกรรมตามเมืองต่างๆ ในวัฒนธรรม เดียวกันและร่วมสมัยกัน สอดคล้องกับหลักฐานจารึกปราสาทพระขรรค์ที่สร้างขึ้นในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 กล่าวถึง การสถาปนา ศาสนสถานตามเมืองบริวารของพระองค์แล้วโปรดให้สร้างอโรคยศาลาและธรรมศาลา ตามเส้นทางเดินไปยังศาสนสถานเหล่านั้น รวมทั้งให้มีการแห่พระชัยพุทธมหานาคไปประดิษฐานในศาสนสถานทีสถาปนาขึ้นด้วย
- นอกจากนี้ในจารึกยังได้กล่าวถึงชื่อเมืองสำคัญที่สันนิษฐานว่าเป็นเมืองที่อยู่ในภาคกลางของประเทศไทย ได้แก่ ลวะปุระ (ลพบุรี) วัชรปุระ (เพชรบุรี) สิงหปุระ (เมืองสิงห์ กาญจนบุรีปัจจุบัน) จากหลักฐานดังกล่าวแสดงให้เห็นว่ามีบทบาททางการเมืองของพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ที่แผ่มาถึงดินแดนแถบนี้ด้วย

- หลักฐานทางศิลปกรรมเนื่องในพุทธศาสนา คือ พระพุทธรูป มีพบเล็กน้อยในช่วงพุทธศตวรรษที่ 13-14 ตรงกับศิลปะเขมรแบบไพรกเม็งและกำพงพระ ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่มณฑลของศาสนาพุทธมหายานที่แทรกเข้าไปในวัฒนธรรมเขมรปะปนกับศาสนาฮินดูและได้มาพบหลักฐานอีกครั้งหนึ่งในช่วงสามสมัยสุดท้ายของศิลปะเขมร ได้แก่ สมัยบาปวน (พุทธศตวรรษที่ 16) สมัยนครวัด (พุทธศตวรรษที่ 17) และสมัยบายน (พุทธศตวรรษที่ 18) โดยพบมากที่สุดใสมัยบายน เนื่องจากในสมัยพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสถาปนาศาสนาพุทธมหายานขึ้นแทนศาสนาฮินดู

- ในการศึกษาพระพุทธรูปเขมรที่พบในประเทศไทย จึงแบ่งตามลักษณะทางศิลปกรรมที่อิงกับศิลปะเขมร ซึ่งโดยรวมวัฒนธรรมเขมรมีแบบแผนที่แน่นอน เพราะฉะนั้นรูปแบบพระพุทธรูปจึงมีลักษณะเทียบเท่ากับศิลปะเขมรที่พบในดินแดนกัมพูชา จะมีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่แสดงให้เห็นถึงงานช่างท้องถิ่นที่สร้างแทรกเพิ่มเติมเข้าไป
- พระพุทธรูปศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทยแบ่งเป็น 2 กลุ่มใหญ่ คือ
- กลุ่มพระพุทธรูปหินทราย ซึ่งพบตั้งแต่สมัยบาปวนถึงสมัยบายน ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ
- กลุ่มพระพุทธรูปสำริด ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปยืนทรงเครื่องขนาดเล็กอยู่ในสมัยนครวัดและบายน

ภาพบน : พระพุทธรูป สมัยนครวัด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติสมเด็จพระนารายณ์

ภาพล่าง : พระพุทธรูปยืนสำริด สมัยนครวัด พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติพระนคร

- ลักษณะทางพุทธศิลป์ของพระพุทธรูปศิลปะเขมรจะมีลักษณะร่วมที่ใกล้เคียงกันได้แก่ นิยมสร้างเป็นพระพุทธรูปนาคปรก อาจมีที่มาจากสอดคล้องกับความเชื่อพื้นเมืองเดิมของชาวเขมรเรื่องที่มีบรรพบุรุษเป็น นาค
- ลักษณะทางศิลปะที่สำคัญ คือ มีพระพักตร์สี่เหลี่ยม พระพักตร์ถ่มึงทิงน่าเกรงขาม
- ส่วนในรายละเอียดของแต่ละสมัยจะมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างกันออกไป เช่น ในสมัยบาปวนเป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ มีขนาดนาคซ้อนกัน 3 ชั้นตรง ๆ ยังไม่สอบเป็นรูปสามเหลี่ยม นาคเศียรโล้น พระพุทธรูปมีพระพักตร์เป็นสี่เหลี่ยม พระเนตรเปิด พระหนุ (คาง) เป็นร่อง พระเศียรมีขมวดพระเกศาเป็นวงขดหรือถักพระเกศาเป็นลอนเกล้ารวบขึ้นไว้ส่วนบน ทรงมงกุฎทรงกรวย
- พระวรกายไม่นิยมแสดงขอบจีวรหรือสังฆาฏิมี่การนุ่งผ้าที่มีขอบ ด้านหน้าเว้าต่ำใต้พระนาภี (สะดือ/ท้อง) ส่วนด้านหลังโค้งสูงเกือบถึงกึ่งกลางหลัง

- พระพุทธรูปในสมัยนครวัดส่วนใหญ่ที่พบเป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิ ขนาดนาคเป็น 3 ชั้นและسوبเป็นทรงสามเหลี่ยม นาคทรงเครื่องทรง พระพักตร์กลมมิ่งทึ่ง พระเนตรเปิดกว้างมองตรง พระโอษฐ์แบะกว้าง เป็นเส้นตรง พระพุทธรูปสมัยนครวัดเกือบทั้งหมดเป็นพระพุทธรูปทรงเครื่อง มีเทริด (กระบังหน้า) และสวมมงกุฎ ทรงกรวย นิยมประดับเครื่องทรงทั้งองค์ได้แก่ กุณฑล (ตุ้มหู) กรองศอ พาหุรัด ทองพระกร พระพุทธรูปสมัยนครวัดกลุ่มหนึ่งแสดงลักษณะที่เป็นแบบท้องถิ่น เช่น การมีแถวลายเล็กๆ แทรกที่กระบังหน้า ซึ่งลักษณะดังกล่าวนี้ไม่เคยปรากฏในประเทศกัมพูชา
- ส่วนพระพุทธรูปสมัยบายน มีลักษณะเฉพาะที่สำคัญคือ พระพักตร์แสดงอาการยิ้มที่แสดงความสงบ มักเรียกว่า “ยิ้มแบบบายน” คือ พระเนตรปิดเหลือบลงต่ำ ทรงยิ้มสรวล พระโอษฐ์แบะกว้าง ริมพระโอษฐ์หนา

1.5 ศิลปะสมัยลพบุรี (กลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธ ศตวรรษที่ 19)

- “ศิลปะสมัยลพบุรี” มีความแตกต่างกันเรื่องขอบเขตทางวัฒนธรรม ลักษณะทางศิลปกรรมและระยะเวลา จึงควรแยกออกจากกันระหว่าง “ศิลปะเขมรที่พบในประเทศไทย” และ “ศิลปะสมัยลพบุรี” ด้วยเหตุผลคือ
- ประการแรก เรื่องขอบเขตของระยะเวลาที่ได้พบวัฒนธรรมเขมรเก่าไป ถึงพุทธศตวรรษที่ 12 ถ้ากำหนดว่า “ศิลปะลพบุรี” ในความหมายเดิม เพียงพุทธศตวรรษที่ 16 จะไม่ครอบคลุม
- ประการที่ 2 ในช่วง พุทธศตวรรษที่ 12-16 ที่เมืองลพบุรีมีหลักฐาน เกี่ยวกับวัฒนธรรมทวารวดียังมีส่วนที่เป็นวัฒนธรรมเขมรอยู่น้อยมาก จึงทำให้เกิดความเข้าใจไม่ตรงกันหรือเกิดความสับสนได้
- ประการที่ 3 เรื่องพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ ถ้าใช้คำว่า “ศิลปะลพบุรี” หรือ “สมัยลพบุรี” ในฐานะที่ลพบุรีเป็นศูนย์กลางของเขมรช่วงเวลาหนึ่ง (เฉพาะทางภาคกลางช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-18) แต่ด้วยเหตุที่หลักฐาน ทางศิลปกรรมที่เป็นศิลปะเขมรส่วนใหญ่อยู่ในภาคอีสานโดยเฉพาะอีสาน ใต้และมีอายุเก่าไปถึงพุทธศตวรรษที่ 12 พบมากระหว่างพุทธศตวรรษที่ 16-18 มากกว่าแถบภาคกลางโดยเฉพาะที่เมืองลพบุรี ดังนั้นการกำหนด เรียกศิลปะลพบุรีกับศิลปะเขมรที่พบในภาคอีสานจึงไม่ครอบคลุมพื้นที่ ทางวัฒนธรรมอย่างยิ่ง

- อำนวยการเมืองและอิทธิพลทางศิลปะของเขมรได้ลดน้อยลง โดยเฉพาะในภาคกลางของประเทศ ไทยที่เมืองลพบุรีในช่วงหลังสมัยบายนและก่อนการสถาปนากรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีอย่างน้อยเป็น เวลากว่า 100 ปี ประกอบกับการได้ค้นพบหลักฐานทางศิลปกรรมที่มีรูปแบบเฉพาะที่เกิดขึ้นอย่างใหม่ แม้ว่าจะอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเขมร เช่น พระปรางค์ประธาน ปรางค์หมายเลข 16ค วัดพระศรีรัตน มหาธาตุลพบุรี เป็นต้น
- กลุ่มพระพุทธรูปที่มีพัฒนาการต่างจากพระพุทธรูปเขมรแล้ว และได้พบหลักฐานว่าเมืองละโว้เคยส่งทูต ไปยังเมืองจีนระหว่าง พ.ศ. 1832-1842 แสดงให้เห็นถึงสถานภาพของความเป็นรัฐอิสระด้วย
- ด้วยเหตุนี้การเรียกชื่อศิลปะในช่วงนี้ใหม่ เช่น อาจเรียกเป็น “ศิลปะลพบุรี” (ที่เมืองลพบุรี) และกำหนด ระยะเวลาที่อยู่ในช่วงระหว่างการสิ้นสุดอำนวยการเมืองของเขมรและก่อนการสถาปนากรุงศรี อยุธยาเป็น ราชธานี (ระหว่างกลางพุทธศตวรรษที่ 18 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 19)

- ศิลปะสมัยลพบุรี เกิดขึ้นบริเวณภาคกลางของประเทศไทยที่มีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองลพบุรีและบริเวณใกล้เคียง เป็นระยะเวลาที่วัฒนธรรมเขมรหมดลงไปแล้ว (กลางพุทธศตวรรษที่ 18) จนถึงก่อนการสถาปนากรุง ศรีอยุธยา (ในปีพ.ศ.1893)
- ช่วงเวลานี้ได้มีการสร้างงานศิลปกรรมอยู่อย่างต่อเนื่อง ส่วนหนึ่งยังมีวิวัฒนาการมาจากอิทธิพลท้องถิ่นเดิม ได้แก่ วัฒนธรรมทวารวดีแต่พบอยู่น้อยมาก ส่วนสำคัญได้แก่การสืบต่อมาจากศิลปะเขมร โดยเฉพาะแบบนครวัดและบายน ที่สืบต่อไปจนถึงสมัยอยุธยาตอนต้น และมาปรากฏหลักฐานการเรียกลักษณะของพระพุทธรูปว่า “พระลวະปุระ” แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะที่เกิดขึ้นที่เมืองลพบุรีจึงอาจเรียก ศิลปกรรมในช่วงนี้ว่าศิลปะลวະปุระหรือศิลปะลพบุรีได้

การแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปสมัยลพบุรี กลุ่มที่ 1 มีการผสมระหว่างทวารวดีกับศิลปะ เขมร (กลางพุทธศตวรรษที่ 18)

- พระพุทธรูปในกลุ่มนี้เกิดจากการผสมผสานกันทางด้านรูปแบบระหว่างวัฒนธรรมทวารวดีกับวัฒนธรรมเขมร
- ลักษณะโดยทั่วไปเป็นพระพุทธรูปประทับนั่งปางสมาธิ ชัดสมาธิราบ พระพักตร์เหลี่ยม พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา พระเนตร เปิดกว้าง สลักเฉพาเส้นพระเนตรไม่ทำดวงพระเนตร พระนาสิกแบน พระโอษฐ์แบะกว้าง พระหนุเหลี่ยม ขมวดพระเกศาใหญ่และทำเป็นก้นหอยแล้ว มีอุษณีษะเตี้ยๆ และมีขมวดพระเกศาบนอุษณีษะด้วย

กลุ่มที่ 2 รูปแบบที่สืบทอดมาจากศิลปะเขมร (กลางพุทธ ศตวรรษที่ 18-ต้นพุทธ ศตวรรษที่ 19)

- พระพุทธรูปมีลักษณะใกล้เคียงกับศิลปะเขมรในสมัยนครวัด และสมัยบาเยน พระพักตร์เหลี่ยม พระขนงต่อกันเป็นรูป ปีกกา พระเนตรเปิด พระโอษฐ์แบะกว้าง เกือบเป็นเส้นตรง ริมพระโอษฐ์หนา
- ลักษณะโดยทั่วไปยังคงแบบศิลปะนครวัด แต่มีลักษณะของบาเยนปรากฏอยู่บ้าง ได้แก่ พระเนตรปิดและเหลือบลงต่ำแสดงความสงบแบบบาเยน

กลุ่มที่ 3 พัฒนามาเป็นลักษณะท้องถิ่นอย่างแท้จริง (ต้นปลายพุทธศตวรรษที่ 19)

- ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปนาคปรกปางสมาธิประทับนั่งเหนือขนาด 3 ชั้น พระชงฆ์มีเส้นเล็กน้อย พระเศียรยังแสดงเครื่องทรงอยู่เพียงอย่างเดียว คือ มงกุฎทรงสูงที่ทำเป็นชั้นๆ แต่ละชั้นมีการประดับลายกลีบบัว พระเนตรปิดและ เหลือบลงต่ำ พระโอษฐ์แบะกว้าง ขอบพระโอษฐ์หนาแสดง อากาฐ์มีเส้นเล็กน้อย ยังคงเค้าลักษณะการยิ้มแบบบายนอยู่ค่อนข้างมาก
- ลักษณะที่สามารถเป็นข้อสังเกตหลักได้ในการ กำหนดความแตกต่างจากศิลปะบายน ได้แก่พระพักตร์ยาวเป็นรูปไข่ มากกว่าพระพักตร์ในงานประติมากรรมเขมร พระวรกาย ยึดสูงกว่า ขนาด 3 ชั้นสูงขึ้นไปมากกว่า และกรอบของเศียรนาคมีลักษณะเป็นใบโพธิ์สูงปลายแหลมมากกว่าสมัยบายนและศิลปะเขมรสมัยอื่น ๆ

มงกุฎทรงกรวย

เพร็ดหรือกระบี่งหน้า

นาคปรก

กุณฑล

กรองคอ

พระขนงต่อกันเป็นรูปปีกกา

พระเนตรเปิดกว้าง

พระพักตร์สี่เหลี่ยม

พระโอษฐ์แบะ

พระหัตถ์ทั้งสองวางหงาย

ขัดสมาธิราบ

ขนาดนาค ๓ ชั้น

1.6 ศิลปะหริภุญชัย (พุทธศตวรรษที่ 13-18)

- อาณาจักรหริภุญชัยมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองลำพูน ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 13-18 โดยมีพื้นฐานการรับอารยธรรมทวารวดีจากภาคกลางของประเทศไทยขึ้นมาตั้งแต่ราวพุทธศตวรรษที่ 13
- ได้ค้นพบประติมากรรมจำนวนหนึ่งที่มีวิวัฒนาการใกล้เคียงกับศิลปะทวารวดีในภาคกลางมากที่สุด และที่สำคัญคือ ตำนานของหริภุญชัยได้มีการกล่าวถึงการเดินทางของพระนางจามเทวีธิดาของพระเจ้ากรุงละโว้พร้อมด้วยนักปราชญ์ขึ้นมาปกครองแคว้นหริภุญชัย อันเป็นหลักฐานแสดงให้เห็นการเผยแพร่ของอารยธรรมทวารวดีจากภาคกลางเข้ามายังหริภุญชัย

- การรับศาสนาพุทธในระยະนี้เองที่ทำให้สังคมและวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนนี้ปรับเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์นับเป็นการเข้าสู่ยุคประวัติศาสตร์ของกลุ่มชนในภาคเหนือที่ค่อนข้างล่าช้าที่สุดเมื่อเปรียบเทียบกับกลุ่มชนอื่นๆ ในประเทศไทย
- นอกเหนือจากหลักฐานทางศิลปกรรมแล้วยังได้พบศิลาจารึกที่ใช้ภาษามอญถึง 7 หลัก บางหลักได้กล่าวพระนามของกษัตริย์หริภุชชัย
- แคว้นหริภุชชัยเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 มีการนับถือพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่รับมาจากภาคกลางของประเทศไทย และกลายเป็นศูนย์กลางทางศาสนาที่สำคัญจนกระทั่งถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 18 ในสมัยพญาธิบาศครองหริภุชชัย พญามังรายจากแคว้นโยนก (เชียงใหม่) ได้เข้ายึดครองและรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19

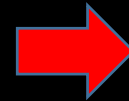
ศิลปะทวารวดีแบ่งออกเป็น 3 ระยะ คือ ทวารวดีตอนต้นหรือทวารวดี-ทวารวดี (พุทธศตวรรษที่ 13-15)

- หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์กับศิลปะทวารวดีในภาคกลาง คือ เศียรพระพุทธรูปสลักจากหินทราย 3 เศียร จัดแสดงอยู่ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติศรีอยุธยา ซึ่งนับเป็นงานศิลปกรรมที่มีลักษณะใกล้เคียงกับทวารวดีมากที่สุด
- พระพุทธรูปมีลักษณะที่สำคัญ คือ พระขนงต่อกัน เป็นรูปปีกกา พระเนตรโตเหลือบลงต่ำ พระนาสิกใหญ่ พระโอษฐ์หนาและกว้างเล็กน้อย รูปแบบเช่นนี้ใกล้เคียงกับทวารวดีที่มีอิทธิพลของศิลปะคุปตะของอินเดีย

หริภุญชัยตอนกลาง (พุทธศตวรรษที่ 15-16)

- ในช่วงนี้ศิลปกรรมของหริภุญชัยเกิดจากการผสมผสานกันระหว่างทวารวดีที่มีมาก่อนจากภาคกลางกับอิทธิพลที่เข้ามาใหม่ เช่น พุกามและเขมร และบางส่วนได้วิวัฒนาการจนเกิดเป็นแบบพื้นเมืองของตัวเองขึ้น รวมทั้งนักวิชาการบางท่านได้ตั้งข้อสังเกตว่า มีอิทธิพลของศิลปะทางภาคอีสานอยู่ด้วย กลุ่มที่มีอิทธิพลของศิลปะขอมปนนั้น สังเกตได้จากมีพระพักตร์ค่อนข้างสี่เหลี่ยม พระเนตรโปน และริมพระโอษฐ์หนา

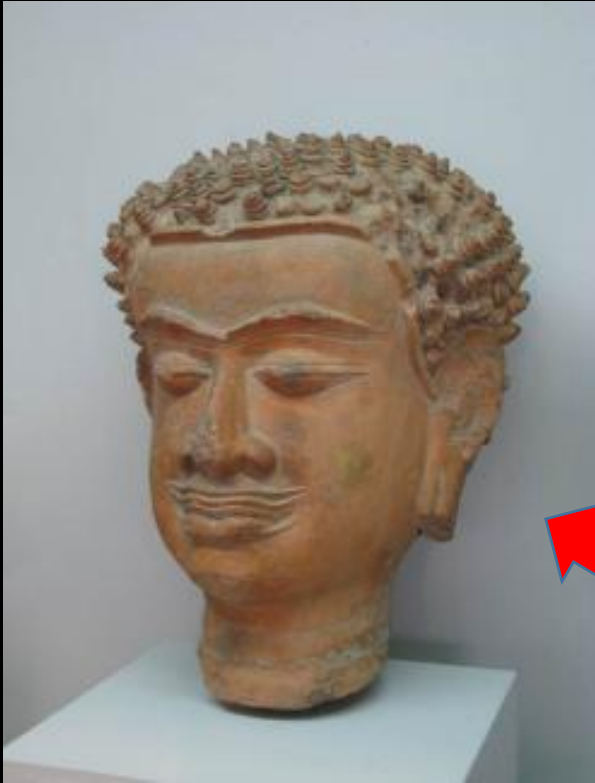

หริภุญชัยตอนปลาย (ยุครุ่งเรือง) (พุทธศตวรรษที่ 17- 18)

- หลักฐานเกี่ยวกับศิลปกรรมหริภุญชัยปรากฏอย่างมากในช่วงพุทธศตวรรษที่ 17-18 และถือเป็นยุคที่เจริญรุ่งเรืองสูงสุด โดยมีแรงบันดาลใจที่สำคัญมาจากพื้นฐานเดิมที่เป็นแบบทวารวดีที่มีมาแล้วตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 13 ส่วนหนึ่งได้มีพัฒนาการทางด้านรูปแบบจนเป็นของตัวเอง
- นอกจากนี้ยังมีแรงบันดาลใจที่มาจากภายนอกอีกสองสายวิวัฒนาการ คือ ศิลปะเขมร แต่ปรากฏอยู่น้อยมากในส่วนประดับสถาปัตยกรรมและผสมผสานอยู่ในงานประติมากรรมอีกสายหนึ่งคือ ศิลปะพุกามที่มีบทบาทสำคัญอย่างมาก

- การพบจารึกภาษามอญ 7 หลัก ซึ่งกำหนดอายุได้ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 เป็นสิ่งสำคัญที่ยืนยันถึงความ เป็นอยู่ของหริภุญชัยได้ดีที่สุด
- นอกจากนี้ในตำนานยังได้กล่าวถึง ความสัมพันธ์ระหว่างหริภุญชัยกับมอญทางตอนใต้ของพม่าโดยชาวหริภุญชัยได้หนีโรคห่าไปอยู่ยังเมือง สุธรรมวดีและหงสาวดี และกลุ่มชนทั้งสองนี้สามารถสื่อสารกันด้วยภาษามอญ ภายหลังชาวหริภุญชัยได้ย้ายกลับมาอยู่ที่เดิม นักวิชาการจึงเชื่อว่าชาวหริภุญชัยคงได้รับอิทธิพลศิลปะพุกามกลับมาจากเมืองมอญด้วย

- งานประติมากรรมที่สำคัญแสดงให้เห็นถึงการรับอิทธิพลมาจากพุกามคือ พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรที่เป็นสายวิวัฒนาการที่ทำสืบต่อจากศิลปะปาละของอินเดีย ซึ่งต่างจากอิทธิพลเดิมแบบทวารวดีที่ทำขัดสมาธิอย่างหลวมๆ มีข้อสังเกตอีกประการหนึ่ง คือ ชายผ้าที่ตกลงมาที่หน้าตักเป็นการทำสืบต่อมาจากศิลปะปาละและพุกามอย่างชัดเจนที่สุดคือทำเป็นรูปครึ่งวงกลมและมีริ้วซ้อนกันคล้ายพัด
- ในระยะหลังของศิลปะทวารวดี พระพุทธรูปมักมีลักษณะที่เป็นพื้นบ้านผสมอยู่ ได้แก่ พระพักตร์ที่แสดงความเคร่งขรึม พระขนงต่อกันและยกเป็นสันขึ้นมา พระเนตรโปน พระพักตร์ค่อนข้างยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเหลี่ยม พระโอษฐ์หนาและกว้าง บางครั้งพบเป็นร่อง คล้ายกับพระมัสสุ ขมวดพระเกศา มีลักษณะเฉพาะ คือ เป็นเกลียวยกสูงขึ้นมาอย่างมาก มีเกตุมาลาทรงกรวยขนาดใหญ่

1.7 ศิลปะภาคใต้สกุลช่างไชยา (ระหว่างพุทธศตวรรษที่ 18-19)

- ในศิลปะภาคใต้ได้พบพระพุทธรูปกลุ่มหนึ่ง ส่วนใหญ่พบมากที่เมืองไชยา และมีอายุอยู่ในราวพุทธศตวรรษที่ 18-19 มีพื้นฐานทาง ศิลปะมาจากศิลปะทวารวดีในภาคใต้และศิลปะเขมรที่ลงมายังภาคใต้ ซึ่งแต่เดิมนิยมจัดไว้ในศิลปะศรีวิชัย รุ่นที่ 3 ที่ได้รับอิทธิพลศิลปะเขมร แต่เนื่องจากศิลปะในภาคใต้ช่วงนี้ได้พัฒนารูปแบบจนเกิดเป็นลักษณะเฉพาะของตัวเองอย่างแท้จริง จึงควรกำหนดเรียกเป็นศิลปะภาคใต้สกุลช่างไชยา

- พระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงการผสมผสานรูปแบบระหว่างศิลปะทวารวดีและศิลปะเขมรแบบบายน ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปที่ยังคงแสดงวิตรรกมูทราทั้งสองพระหัตถ์ที่ยังคงอนิวัพระหัตถ์แบบทวารวดีอยู่ มีการทำรัดประคดและผ้าจีบหน้านางและมีการประดับ ลวดลายแบบศิลปะเขมร
- ต่อมาจึงพัฒนาเป็นแบบท้องถิ่น ได้แก่ ความนิยมแสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ซ้าย การทำรัดประคดและผ้าจีบหน้านางที่มีขนาดใหญ่และมีการประดับลวดลาย และที่สำคัญ คือ รัดประคดทำคดโค้ง อย่างมากคล้ายกระจับหงาย อีกส่วนหนึ่งคือการทำพระรัศมีที่เป็นต่อมกลมขนาดใหญ่และมีใบโพธิ์ประดับ ถือเป็นลักษณะของสกุลช่างไชยาอย่างแท้จริง ประกอบกับลักษณะพระพักตร์แสดงให้เห็นถึงรูปแบบพระพุทธรูปในสกุลช่างไชยาด้วย ได้แก่ การทำพระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรใหญ่ปิด และเหลือบลงต่ำ พระนาสิกโด่ง ริมพระโอษฐ์บางและริมพระโอษฐ์บนจีบ

- ตัวอย่างที่สำคัญที่สุด คือ พระพุทธรูปนาคปรกพบที่เมืองไชยา ที่มีจารึกที่ฐาน พ.ศ. 1726 จึงสอดคล้องกับเอกลักษณ์สำคัญ ได้แก่ การทำพระรัศมีเป็นต่อมกลมขนาดใหญ่และมีใบโพธิ์ต้นแบบสำคัญจึงน่าจะใช้พระพุทธรูปนาคปรกที่มีจารึกที่ฐานเป็นตัวกำหนดได้ว่าควรอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน คือ ช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 18

- พระพุทธรูปที่เป็นสกุลช่างไชยา น่าจะเกิดขึ้นตั้งแต่ราวต้นพุทธศตวรรษที่ 18 เป็นต้นมา และน่าจะมีการสร้างเรื่อยมาจนถึงสมัยอยุธยา ตอนต้นราวพุทธศตวรรษที่ 20 เพราะได้พบพระพุทธรูปแบบหนึ่งของไชยาที่เริ่มมีลักษณะของศิลปะอยุธยาเข้ามาผสม เช่น การทำรัดประคดเป็นเส้นตรงไม่หยักโค้ง ขอบและชายจีวรเป็นเส้นตรงไม่หยักโค้ง รวมทั้งลักษณะพระพักตร์ก็มีอิทธิพลอยุธยาเข้ามาปะปนแล้ว
- หลังจากนั้นพระพุทธรูปในสกุลช่างไชยาอาจจะค่อยๆ หดไป หรือผสมผสานกับศิลปะอยุธยาที่มีบทบาทมากขึ้น ทั้งนี้อาจสืบเนื่องมาจากอิทธิพลทางการเมืองด้วยเช่นกัน

พระโพธิสัตว์อวโลกิเตศวร

พระพุทธรูปในศิลปะตั้งแต่พุทธ
ศตวรรษที่ 19 ลงมาจนถึงปัจจุบัน

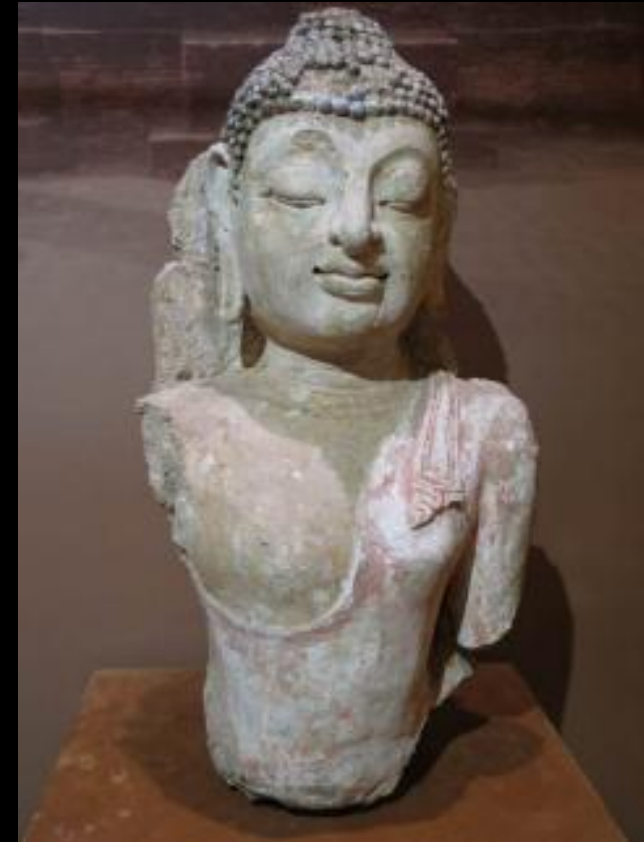
2.1 สมัยสุโขทัย

(ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20)

- หลักฐานทางโบราณคดีและศิลปกรรมแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของบริเวณที่เป็นที่ตั้งของอาณาจักรสุโขทัย โดยพบว่า มีมนุษย์อยู่อาศัยมาแล้วตั้งแต่สมัยก่อนประวัติศาสตร์และได้พบหลักฐานที่สัมพันธ์กับวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมรที่ปรากฏอยู่ก่อนการสถาปนาอาณาจักรสุโขทัย
- อาณาจักรสุโขทัย เริ่มต้นขึ้นในราว พ.ศ. 1800 มีการรับวัฒนธรรมทางพุทธศาสนา ซึ่งน่าจะเป็นพุทธศาสนาแบบเถรวาทที่รับมาจากลังกาเป็นหลัก ส่วนงานศิลปกรรมสุโขทัยอยู่บนพื้นฐานของวัฒนธรรมเขมรที่มีอยู่ก่อน ต่อมาได้ปรับเปลี่ยนตามแหล่งบันดาลใจทางศิลปะจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ ในยุคต้นๆ เป็นแรงบันดาลใจที่มาจากศิลปะพุกาม ต่อมา จึงเป็นแรงบันดาลใจจากศิลปะลังกา ซึ่งมีบทบาทอยู่อย่างมากตลอดยุคสมัยของศิลปะสุโขทัย อาณาจักรสุโขทัยสิ้นสุดลงในปีพ.ศ. 1897 เนื่องจากผนวกเข้ากับอาณาจักรอยุธยา

หมวดที่ 1 พระพุทธรูประยะแรกของสุโขทัย (ครั้งแรกพุทธศตวรรษที่ 19)

- พระพุทธรูประยะแรกได้รับอิทธิพลศิลปะปาละและพุกาม
- ตัวอย่างที่สำคัญที่สุด ได้แก่ พระพุทธรูปที่ค้นพบที่วัดพระพายหลวง จังหวัดสุโขทัย โดยเฉพาะองค์ที่พบในพระอุระของพระพุทธรูปประธาน นับเป็นตัวอย่างของงานในระยะแรก คือ พระพักตร์กลม อมยิ้ม พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน ชายสังฆาฏิสั้นเหนือพระถัน แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบกับศิลปะปาละ ซึ่งอาจรับผ่านมาจากพุกามของพม่า

- ในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เมืองสุโขทัยเปลี่ยนมารับพุทธศาสนาจากลังกา ซึ่งอาจผ่านมาจากเมืองมอญตอนใต้ของพม่า และรวมทั้งจากอาณาจักรศรีวิชัยด้วย พระพุทธรูปที่เป็นตัวอย่างในการกำหนดอายุและรูปแบบนี้พบอยู่ภายในพระอุระ (อก) ของพระพุทธรูปปูนปั้นซึ่งเป็นงานที่สร้างขึ้นระหว่างพุทธศตวรรษที่ 19-20 ดังนั้นพระพุทธรูปที่อยู่ข้างในดังกล่าวจึงเป็นงานในระยะแรกของศิลปะสุโขทัย เมื่อชำรุดแล้วจึงนำมาบรรจุไว้ภายในของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ในระยะหลัง
- เหตุนี้พระพุทธรูประยะแรกของสุโขทัยคงเกิดขึ้นพร้อมๆ กับศิลปะล้านนาระยะแรก หรือก่อนหน้าเล็กน้อย ตามหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่อาณาจักรสุโขทัยเกิดขึ้นก่อนล้านนา จึงอาจกล่าวได้ว่า อิทธิพลพระพุทธรูประยะแรกของสุโขทัยอาจส่งไปให้ล้านนาระยะแรก

หมวดที่ 2 พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร อิทธิพลศิลปะล้านนา (กลางพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20)

- รูปแบบที่สำคัญ คือ เป็นพระพุทธรูปประทับนั่ง ขัดสมาธิเพชร พระวรกายอวบอ้วน พระอุระนูน พระพักตร์กลม พระขนงโก่ง พระโอษฐ์ทรงแย้มสรวลเล็กน้อย พระหนุเป็นปม ขมวดพระเกศาใหญ่ ยอดพระเกตุมาลาเป็นต่อมกลมคล้ายดอกบัวตูม ชายสังฆาฏีสั้นเหนือพระถัน
- แต่เดิมนักกำหนดกลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรไว้ในหมวดเบ็ดเตล็ด หรือหมวดวัดตระกวน เพราะมีการกำหนดอายุอยู่หลายสมัย และมีแนวความคิดในการกำหนดอายุว่ากลุ่มที่ 1 มีอิทธิพลของพระพุทธรูปแบบเชียงแสน สิ่งหนึ่ง

- พระพุทธรูปนี้มีชื่อสังเกต คือ รูปแบบโดยทั่วไป เป็นแรงบัลดาลใจมาจาก ศิลปะปาละซึ่งคงรับผ่านมาจากพุกามและล้านนาระยะแรก หรือแม้แต่ การทำลึบต่อมาจากสุโขทัยระยะแรก แต่กลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ในระยะนี้มีวิวัฒนาการทางด้านรูปแบบ โดยมีการผสมผสานระหว่าง การทำขัดสมาธิเพชรที่มาจากพุกามหรือล้านนากับสมัยสุโขทัยเองแล้ว คือ มีพระพักตร์รูปไข่เข้ามาผสมแล้ว รวมทั้งพระขนงโค้ง พระเนตรเรียว และพระโอษฐ์มีริ้วหยักเป็นคลื่น อันเป็น ลักษณะพระพุทธรูปในหมวด ใหญ่ในสมัยสุโขทัยแล้วทั้งสิ้น จึงน่าจะมีอายุอยู่ในราวกลางพุทธศตวรรษ ที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20

หมวดที่ 3 พระพุทธรูปหมวดใหญ่ (ประมาณกลางพุทธศตวรรษที่ 19-20)

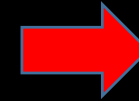
- พระพุทธรูปหมวดใหญ่ มีลักษณะที่เป็นที่รู้จักกันดีอยู่แล้ว คือ ขัดสมาธิราบ ประทับนั่งเหนือฐานหน้ากระดานเก๋เอียง พระพักตร์รูปไข่ พระขนงโก่ง พระเนตรเรียวยาว ปลายตวัดขึ้นอย่างงดงาม พระนาสิกโด่งงุ้ม (คล้ายกับจมูกของชาวตะวันตก) ทรงแยมพระโอษฐ์เล็กน้อย และริมพระโอษฐ์โค้งเป็นคลื่นซึ่งพบเฉพาะพระพุทธรูปสุโขทัยเท่านั้น หมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระวรกายบอบบาง สูง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก ประทับนั่งเอนพระวรกายไปข้างหลังเล็กน้อย
- ต่างจากพระพุทธรูปสมัยล้านนาที่นิยมประทับนั่งตรงตั้งฉากกับแนวระนาบเสมอ ที่มาของรูปแบบพระพุทธรูปหมวดใหญ่นี้มีแหล่งบันดาลใจที่สำคัญมาจากศิลปะลังกา

- พระพุทธรูปหมวดใหญ่เป็นพระพุทธรูปที่พบมากที่สุดและแพร่หลายมากที่สุดน่าจะเกิดขึ้นในช่วงที่พัฒนาการของงานช่างสุโขทัยเจริญ รุ่งเรืองสูงสุด เพราะพบหลักฐานเป็นจำนวนมากตั้งแต่ราวกลางพุทธศตวรรษที่ 19 จนมาถึงหมดยุคสุโขทัยในตอนปลายพุทธศตวรรษที่ 20
- นอกจากนี้พระพุทธรูปสมัยสุโขทัย สามารถแบ่งออกตามสกุลช่างในบริเวณที่พบงานศิลปะได้ซึ่งจะอยู่ในช่วงระยะเวลาเดียวกันคือ ช่วงพุทธศตวรรษที่ 20 เป็นส่วนใหญ่ ได้แก่ สกุลช่างพิษณุโลก (หมวดพระพุทธรูปชินราช) สกุลช่างกำแพงเพชร (หมวดกำแพงเพชร) สกุลช่างน่าน

หมวดที่ 4 สกุลช่างกำแพงเพชร (หมวดกำแพงเพชร) (พุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 21)

- พระพุทธรูปซึ่งส่วนใหญ่พบที่กำแพงเพชร มีลักษณะต่างไปจากพระพุทธรูปหมวดใหญ่เล็กน้อย คือ พระพักตร์เป็นรูปไข่ยาว พระนลาฏกว้าง พระหนุเหลี่ยม ขมวดพระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูงอย่างมาก และการทำพระขนงที่มีเส้นระหว่างขอบบนและขอบพระเนตรป้ายเป็นแผ่นใหญ่ๆ
- ลักษณะเช่นนี้ได้รับความนิยมมากใน พระพุทธรูปสมัยอยุธยา ดังนั้นสกุลช่างกำแพงเพชรนี้ส่วนหนึ่งคงมีความเกี่ยวข้องกับศิลปะอยุธยาที่เข้ามาผสมผสาน และลักษณะดังกล่าวนี้ได้เข้าไปปรากฏในพระพุทธรูปหินทรายสกุลช่างพะเยาด้วยเช่นกัน²⁵ โดยรูปแบบที่มีอิทธิพลศิลปะอยุธยาเข้ามาแล้ว น่าจะมีอายุอยู่ในราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 21

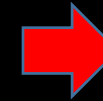
หมวดที่ 5 สกุลช่างพิษณุโลก (หมวดพระพุทธชินราช) (พุทธศตวรรษที่ 20)

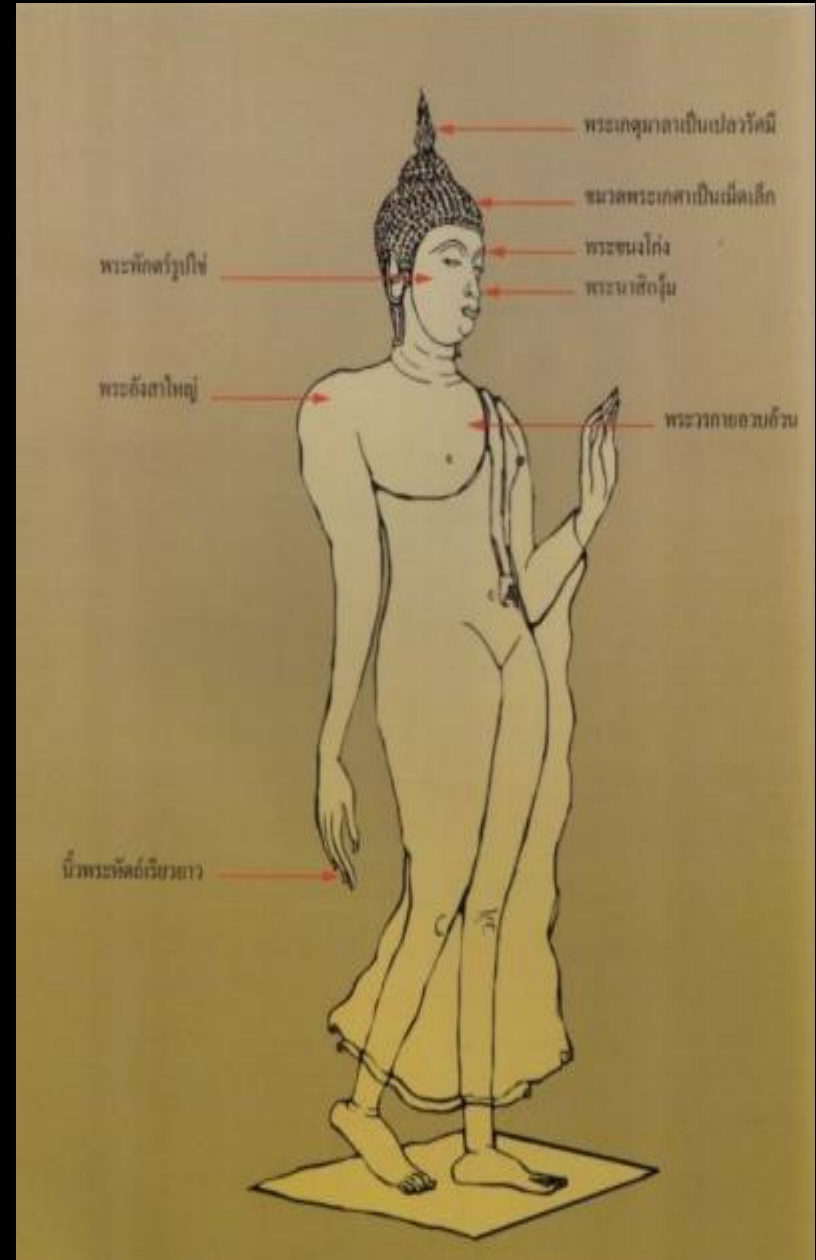
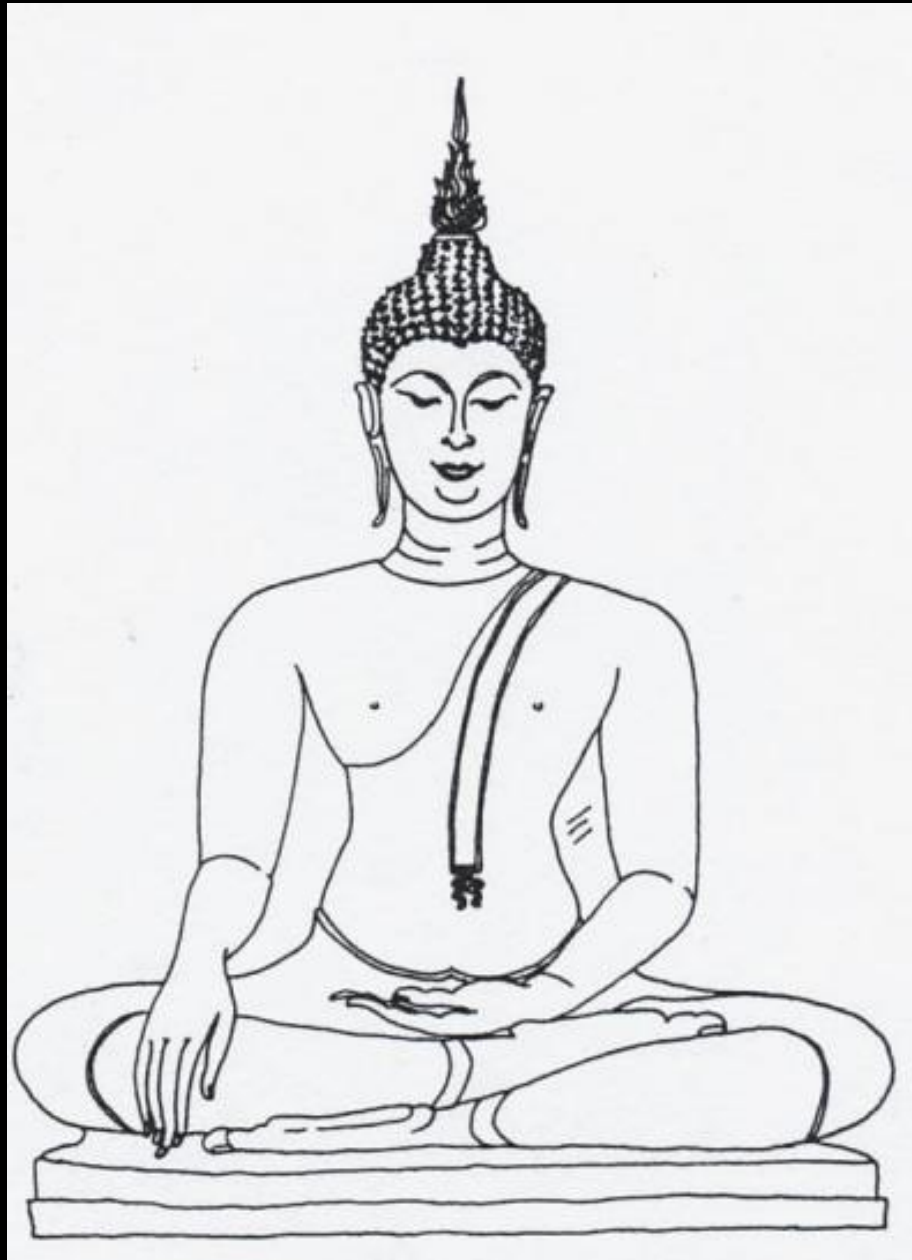
- พระพุทธรูปมีลักษณะโดยทั่วไปแบบพระพุทธรูปหมวดใหญ่ แต่มีส่วนที่แตกต่าง คือ พระพักตร์และพระวรกายอวบอ้วนมากกว่า และที่สำคัญ คือ มีนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน ซึ่งถือเป็นรูปแบบใหม่
- สกุลช่างนี้ คงเกิดขึ้นในช่วงพญาลิไทหรือไม่ก็หลังกว่านั้นเล็กน้อย เป็นช่วงที่พิษณุโลกเป็นเมืองที่มีความสำคัญในช่วงที่อาณาจักรสุโขทัยแบ่งออกเป็น 4 เมือง โดยที่แต่ละเมืองไม่ขึ้นต่อกันในช่วงกลางถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20
- พระพุทธรูปตัวแทนของหมวดนี้ คือ พระพุทธชินราช วัดพระศรีรัตนมหาธาตุ พิษณุโลก และมีพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่คงหล่อขึ้นในระยะเวลานี้ได้แก่ พระพุทธชินสีห์และพระศรีศาสดา ปัจจุบันประดิษฐานที่วัดบวรนิเวศวิหาร กรุงเทพฯ เป็นต้น

หมวดที่ 6 สกุลช่างน่าน (กลางพุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 21)

- เมืองน่านได้พบหลักฐานงานศิลปกรรมสมัยสุโขทัยในช่วงแรกที่ถ่ายทอดรูปแบบไปจากสุโขทัยอย่างแท้จริง ตามที่ ศ.หม่อมเจ้าสุภัทรดิศ ดิศกุล ทรงกล่าวเอาไว้ว่า “เมืองน่านได้ถ่ายทอดงานในยุคคลาสสิกของสุโขทัยไว้ได้ดีเยี่ยม” พระพุทธรูปยังคงแสดงลักษณะหมวดใหญ่ แต่มีบางส่วนที่วิวัฒนาการออกไปเป็นลักษณะเฉพาะ จนทำให้มีผู้จัดกลุ่มพระพุทธรูปแบบสุโขทัยที่เมืองน่าน ไว้ในสมัยหลังคลาสสิกหรือยุคเสื่อมของสุโขทัย กลุ่มหนึ่งเป็นพระพุทธรูประยะแรกที่มีลักษณะเช่นเดียวกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ ต่อมาจึงมีส่วนที่วิวัฒนาการไปจากต้นแบบเล็กน้อย คือ มีการแสดงออกของสี่พระพักตร์พระวรกายอวบอ้วนขึ้น ชายผ้าบางส่วนเปลี่ยนแปลงไป เช่น ขอบชายผ้าของพระพุทธรูปลีลาที่ตกลงและเป็นเส้นทแยงซึ่งไม่เคยปรากฏในสุโขทัย ตัวอย่างที่สำคัญของสกุลช่างเมืองน่าน ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปยืนและลีลาจำนวน 5 องค์ที่หล่อโดยเจ้าสารพาสุม เจ้าเมืองน่าน ในปี พ.ศ.1970 ที่วัดพญาภูและวัดช้างค้ำ อำเภอเมือง น่าน

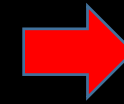
2.2 สมัยล้านนา

(ต้นพุทธศตวรรษที่ 19-ต้นพุทธศตวรรษที่ 22)

- อาณาจักรล้านนาเริ่มต้นในสมัยของพญามังรายจากแคว้นโยนก (เชียงใหม่) ได้เข้ามาโจมตีและยึดครองแคว้นหริภุญชัยได้ พระองค์จึงได้รวมเอาแคว้นโยนกและแคว้นปิง (หริภุญชัย) เข้าด้วยกัน แล้วสถาปนาเมืองขึ้นใหม่ คือ “เชียงใหม่” ในปี พ.ศ. 1839 จึงนับเป็นการเริ่มต้นของอาณาจักรล้านนาอย่างแท้จริง
- อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองอยู่ตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 19 เป็นต้นมาจนถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 22 จึงตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าเป็นเวลากว่า 200 ปี
- ภายหลังจากขึ้นมาขึ้นต่อกรุงเทพฯ ในสมัยรัตนโกสินทร์ การจัดลำดับยุคสมัยทางประวัติศาสตร์ศิลปะของล้านนามีแนวความคิดในการจัดค่อนข้างต่างจากศิลปะสุโขทัยที่ส่วนใหญ่ใช้รูปแบบและวิวัฒนาการเป็นหลัก แต่ในล้านนา นอกจากจะพิจารณาจากรูปแบบและวิวัฒนาการแล้วยังใช้เอกสารทางประวัติศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกัน ได้แก่ตำนาน พงศาวดาร และจารึกการแบ่งยุคสมัยจึงอิงอยู่กับการจัดลำดับยุคทางประวัติศาสตร์ เพราะเหตุว่าในล้านนานั้นมีหลักฐานทางด้านเอกสารเหล่านี้ยืนยันได้ จึงสามารถแบ่งระยะยุคของล้านนาได้ดังนี้ คือ

ระยะที่ 1 ล้านนาระยะแรก ยุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง (สมัยพระยามังราย ถึง พระเจ้าผาฮู พ.ศ.1839-1900)

- พระพุทธรูปมีวิวัฒนาการสืบต่อมาจากศิลปะหริภุญชัยตอนปลาย ส่วนหนึ่ง และส่วนหนึ่งคงกลับไปรับอิทธิพลของปาละจากพุกาม เข้ามาอีกครั้งหนึ่ง เพราะเหตุว่าในสมัยหริภุญชัยนั้นมีวิวัฒนาการ จนกลายเป็นแบบพื้นบ้านไปแล้ว แต่ในล้านนาระยะแรกนี้งาน ศิลปกรรมกลับไปใกล้เคียงกับปาละยิ่งขึ้น พระพุทธรูปมีพระพักตร์ กลม อมยิ้ม ขมวดพระเกศาใหญ่ ชายสังฆาฏิล้นเหนือพระกรรณ และพระพุทธรูป ในระยะแรกนี้ไม่จำเป็นต้องทำขัดสมาธิเพชรเสมอ ไป เพราะเหตุว่าการทำขัดสมาธิราบนั้นปรากฏอยู่นานแล้วในเอเชีย ตะวันออกเฉียงใต้ รวมทั้งในสมัยหริภุญชัยก็พบทั้งขัดสมาธิเพชร และขัดสมาธิราบปนกันอยู่

- ตัวอย่างที่สำคัญของพระพุทธรูปในระยะนี้ได้แก่ พระพุทธรูปปางมารวิชัย จัดแสดงในพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติหริภุญไชย ลำพูน มีรูปแบบใกล้เคียงกับศิลปะปาละ ซึ่งคงได้รับแรงบันดาลใจมาจากศิลปะพุทฺกามของพม่ากลับมาอีกครั้งหนึ่งดังกล่าวแล้วข้างต้น สัมพันธ์กับตำนานที่กล่าวถึงพญามังรายได้ยกทัพไปตีพุทฺกามและได้นำช่างต่างๆ กลับมาไว้ในล้านนา นอกจากนี้รูปแบบยังสัมพันธ์กับพระพุทธรูประยะแรกของสุโขทัยอีกด้วย

ระยะที่ 2 ยุคของการรับอิทธิพลศาสนาพุทธลัทธิจากสุโขทัย (สมัยพระเจ้าอู่ทอง-พระเจ้าสามฝั่งแกน พ.ศ. 1900-1995)

- ในระยะนี้ถือเป็นยุคแห่งการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญของล้านนา คือ การรับศาสนาพุทธลัทธิจากสุโขทัย ในสมัยของพระเจ้าอู่ทองที่ได้ทรงทูลพญาสิทธิไทแห่งสุโขทัยขอให้พระสุมนเถรขึ้นไปทำสังฆกรรมพระภิกษุในล้านนา จึงเป็นเหตุให้ศาสนาและศิลปกรรมสุโขทัยเผยแพร่เข้ามาในล้านนาในทุก ๆ ด้าน
- อย่างไรก็ตามจากหลักฐานศิลปกรรมซึ่งพบไม่มากนักในช่วงระยะเวลานี้การสร้างพระพุทธรูปได้แบ่งออกเป็น 2 ลักษณะ คือ กลุ่มแรกเป็นงานที่ทำสืบเนื่องมาจากระยะแรก ได้แก่พระพุทธรูปที่มีอิทธิพลของศิลปะปาละ ส่วนกลุ่มที่สองเป็นอิทธิพลของศิลปะสุโขทัย

กลุ่มแรก พระพุทธรูปแสดงอิทธิพลของศิลปะปาละ

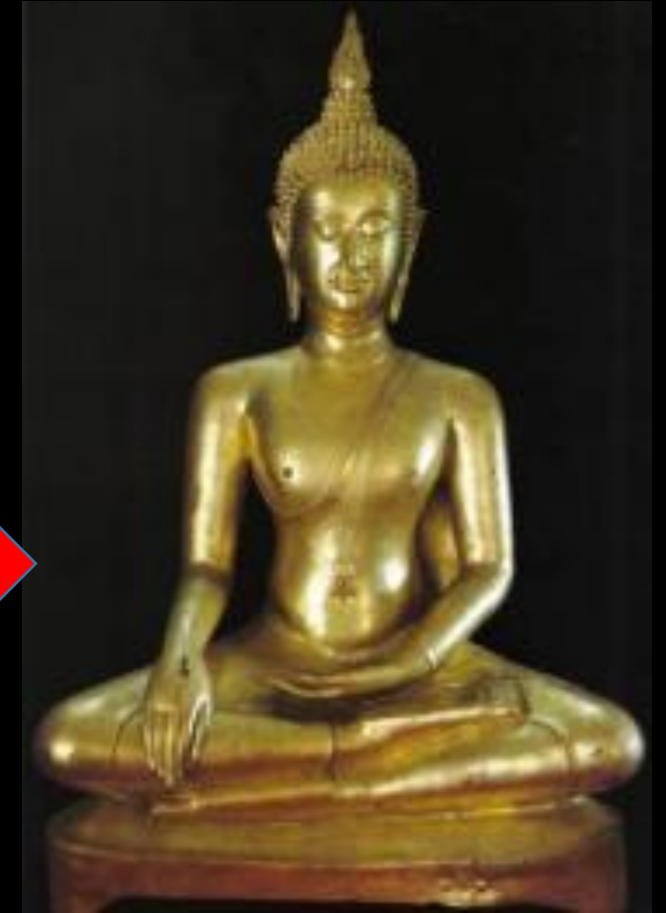
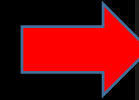
- สืบเนื่องมาจากระยะแรกส่วนใหญ่แสดงปางมารวิชัย ขัดสมาธิเพชร พระวรกายอวบอ้วน พระพักตร์กลม อมยิ้ม พระหนุเป็นปมขมวด พระเกศาใหญ่ ยอดอุษณีษะเป็นแก้วคล้ายดอกบัวตูม ชายสังฆาฏี ล้วนเหนือพระถัน
- ลักษณะสำคัญที่แตกต่างจากศิลปะปาละ พุทฺกามและหริภุญชัย คือ ชายผ้าที่หน้าตักแยกออกเป็นสองชาย ในขณะที่ทั้งสามสมัยที่กล่าวข้างต้นนั้นจะเป็นรูปครึ่งวงกลมคล้ายพัด การทำพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรนี้คงสัมพันธ์กับคติการ สร้างพระพุทธรูปศิหิงค์ซึ่งคงเกิดขึ้นในล้านนาช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 ในสมัยของท้าวมหัพพะพรม เจ้าเมืองเชียงใหม่

- ซึ่งตามตำนานกล่าวว่า พระองค์เป็นผู้อัศจรรย์พระพุทธรูปและพระแก้วมรกตจากกำแพงเพชรขึ้นมา ยังล้านนา หลังจากนั้นได้มีการสร้างพระพุทธรูปแบบพระพุทธรูปขึ้นตามความเข้าใจของชาวล้านนา ในช่วงนั้นความนิยมสร้างพระพุทธรูปแบบขัดสมาธิเพชรยังคงมีอยู่ จึงสร้างพระพุทธรูปและให้ชื่อว่า พระพุทธรูปหิรัญตามตำนาน
- ซึ่งหมายความว่า การรับพระพุทธรูปหิรัญและพระแก้วมรกตนั้นเป็นเพียงตำนาน ต่อมา มีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นในล้านนาและอนุโลมว่าเป็นพระพุทธรูปหิรัญหลักฐานที่สามารถยืนยันคำกล่าวนี้ได้ดีที่สุดคือได้ พบพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรองค์หนึ่งมีจารึกกล่าวถึงชื่อพระพุทธรูปองค์นี้ว่า “พระพุทธรูปหิรัญ” จารึกในปี พ.ศ. 2013 ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า พระพุทธรูปหิรัญ หรือ “พระสิงห์” คงได้รับความนิยมสร้างในช่วงเวลานี้เอง

กลุ่มที่ 2 อิทธิพลศิลปะสุโขทัย

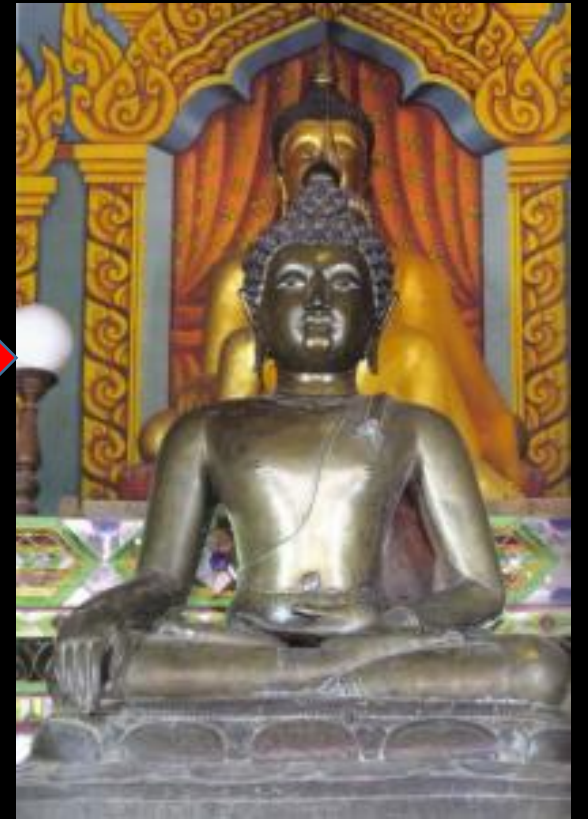
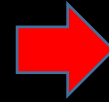
- พระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของสุโขทัยนั้นพบหลักฐานน้อยมาก ลักษณะที่สำคัญ คือ การแสดงรูปแบบที่ใกล้เคียงกับพระพุทธรูปหมวดใหญ่ได้ดีที่สุด พระพุทธรูปปางมารวิชัยขัดสมาธิราบ พระวรกาย เพรียวบาง พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก หน้าตักกว้าง พระขนงโค้ง พระโอษฐ์ยิ้ม ริมพระโอษฐ์เป็นคลื่นเหมือนสุโขทัย รัศมีเป็นเปลว ขมวด พระเกศาเล็ก สันขาเป็นแผ่นเล็กๆ ยาวลงมาจรดพระนาภี

ระยะที่ 3 ยุคทองของล้านนา

(รัชกาลพระเจ้าติโลกราช-พระเมืองแก้ว พ.ศ.1998-2060)

- อาณาจักรล้านนาเจริญสูงสุดทุกๆ ด้านในสมัยของพระเจ้าติโลกราช ทรงขยายอาณาเขตลงไปจนครอบคลุมเมืองศรีลัชนาลัย อย่างไรก็ตามงานศิลปกรรมกลับมีความหลากหลายทางด้านรูปแบบ สามารถจัดเป็นกลุ่มตามอิทธิพลที่ปรากฏได้คือ
- **กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร** กลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรทำสืบต่อมาจากล้านนา ระยะแรกและระยะที่ 2 ลักษณะโดยทั่วไปจึงไม่แตกต่างกันมากนัก จะมีข้อสังเกตบางประการเท่านั้นที่พอจะใช้แบ่งได้เช่น ขมวดพระเศวตไฉน พระเนตรกลมโต กว้าง มีการตกแต่งด้วยลวดลายบัวคว่ำ-บัวหงายที่ฐานอย่างมาก และเป็นฐานชั้นเดียวกัน และกลุ่มหนึ่งมีจารึกที่ฐานบอกถึงนามของผู้สร้างและผู้ศรัทธาในการอุทิศถวาย

- **กลุ่มที่ 2 อิทธิพลศิลปะสุโขทัย** ทำสืบต่อมาจากสายวิวัฒนาการของศิลปะสุโขทัยที่เริ่มขึ้นในระยะที่ 2
- พระพุทธรูปขัดสมาธิราบ พระพักตร์รูปไข่ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว ชายสังฆาฏียวางลงมาจรดพระนาภี ลักษณะที่ต่างจากพระพุทธรูปสุโขทัยและเป็นรูปแบบเฉพาะของกลุ่มนี้ คือ การทำพระเนตรที่เปิดกว้างมองตรงไม่ตวัดปลายแบบสุโขทัย พระโอษฐ์ยิ้มและเกือบเป็นเส้นตรงต่างจากสุโขทัยที่ทำเป็นหยักโค้ง ลายคลื่น
- วิวัฒนาการที่สำคัญของพระพุทธรูปล้านนาตั้งแต่ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นไป คือ ฐานบัวคำ-บัวหงายที่มีลายกลีบและเกสรบัว ฐานนิยมยกสูงขึ้นอย่างมาก และอยู่ในผังแปดเหลี่ยม หรือบางกลุ่มเจาะเป็นช่องนิยมเรียกว่า “ช่องกระจก” พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ส่วนใหญ่มีจารึกที่ฐาน พบมากที่สุดในช่วงกลางพุทธศตวรรษที่ 21 และได้เกิดความนิยมแบบใหม่ขึ้นมา คือ ส่วนฐานมีเขารองรับ 3 ขา ส่วนของขานี้มาจากสายทอ (ชนวน) สำหรับหล่อพระพุทธรูป เมื่อเสร็จแล้วปกติจะตัดทิ้ง แต่ความนิยมในสมัยนี้กลับเหลือทิ้งไว้จึงเป็นลักษณะเฉพาะพบว่าได้รับความนิยมอย่างมากในสมัยของพระเม็องแก้วเป็นต้นมา

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดพันเตา จังหวัดเชียงใหม่

- **กลุ่มที่ 3 อิทธิพลศิลปะจากภาคกลางของประเทศไทย (แบบอุ่งทอง-อยุธยา)** ในศิลปะล้านนายังไม่เคยมีการกล่าวถึงอิทธิพลศิลปะอยุธยามากนัก
- จากหลักฐานพระพุทธรูปได้พบว่ามีกลุ่มหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงอิทธิพลของศิลปะแบบอุ่งทองหรืออยุธยา ตอนต้น ได้แก่ กลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่า “พระเจ้าช้างคัม” ต้นแบบคือ พระเจ้าช้างคัม วัดศรีเกิด อำเภอเมือง เชียงใหม่
- จากประวัติการก่อสร้างกล่าวว่าพระเจ้าติโลกราชโปรดให้หล่อพระพุทธรูปองค์นี้ให้เหมือนกับพระลวะปุระ คือ พระลวโ้วหรือลพบุรี ในปี พ.ศ. 2020 หรือ 2027

- ลักษณะของพระพุทธรูปแข่งคมมีความแตกต่างจากแบบแผนของศิลปะล้านนาที่มีมาแต่เดิมอย่างเห็นได้ชัด คือ พระซงฆ์เป็นสัน (แข่งคม) พระพักตร์สี่เหลี่ยม พระเนตรเปิดและมองตรง พระโอษฐ์หนา ขอบพระโอษฐ์ซ้อนกันสองเส้น มีไรพระศก ขมวดพระเกศาเป็นเม็ดเล็ก พระรัศมีเป็นเปลวสูง สังฆาฏีเป็นแผ่นขนาดใหญ่ยาวลงมาจรดพระนาภี ปลายเป็นริ้วพับซ้อนกัน พระหัตถ์ขวาวางอยู่กึ่งกลางพระซงฆ์นิ้วพระหัตถ์ยาวไม่เสมอกัน
- มีข้อสังเกตคือ พระอังคุฐ (นิ้วหัวแม่มือ) จะแยกห่างจากนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่เล็กน้อย อันเป็นลักษณะเฉพาะของ พระพุทธรูปในกลุ่มนี้จากลักษณะดังกล่าวนี้เองสามารถเปรียบเทียบกับพระพุทธรูปแบบอุทองรุ่นที่ 2 ซึ่ง จัดเป็นศิลปะสมัยอยุธยาตอนต้น พระพุทธรูปในกลุ่มนี้ในศิลปะล้านนาพบจำนวนไม่มากนักคือประมาณไม่เกิน 10 องค์

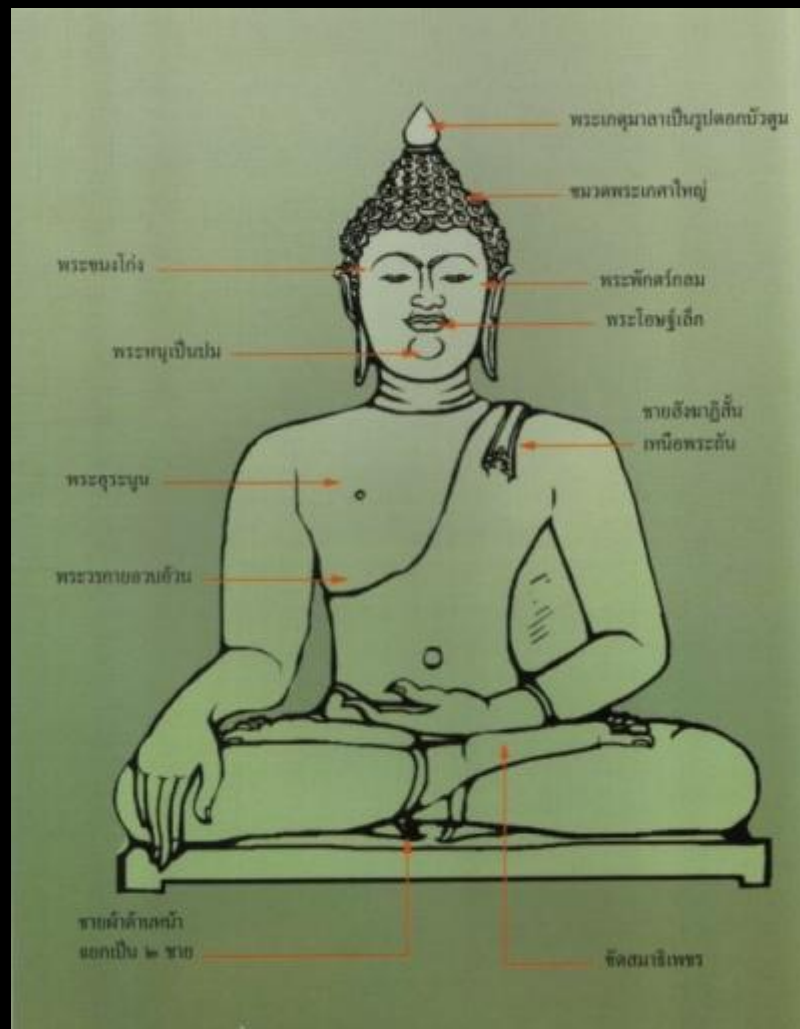
ระยะที่ 4 ยุคเสื่อมของล้านนา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเมืองเกษเกล้าถึงล้านนาตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า (พ.ศ. 2067-2101 และตั้งแต่ พ.ศ. 2101 ลงมา)

- เนื่องจากอาณาจักรล้านนาช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 หลังสมัยพระเจ้าเมืองแก้วแล้วเกิดปัญหาหลาย ๆ ด้าน โดยเฉพาะด้านการเมืองที่มีการรุกรานจากภายนอกและการเมืองภายในเอง ทำให้อาณาจักรเข้าสู่ยุคเสื่อมอย่างรวดเร็ว การสร้างสรรค์งานศิลปกรรมคงหยุดลงตามลำดับ เมืองศูนย์กลาง ได้แก่ เชียงใหม่ ลำพูน ลำปาง พบว่า มีการสร้างพระพุทธรูปน้อยมาก แต่กลับไปปรากฏอยู่ตามหัวเมืองต่าง ๆ เช่น เชียงราย ฝาง เชียงของ แพร่-น่าน เป็นต้น
- พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร แบบพระพุทธรูปศิหิงค์ยังมีการทำสืบต่อลงมาจนถึงสมัยนี้แต่ฝีมือช่างนั้นด้อยกว่าเดิมอยู่มาก บางครั้งขาดความเข้าใจในรูปแบบ เป็นเพียงการสร้างเพื่อเลียนแบบ
- รูปแบบที่พบมากที่สุด คือ กลุ่มอิทธิพลสุโขทัย ที่ผ่านวิวัฒนาการจน เกิดเป็นรูปแบบเฉพาะของล้านนาช่วงพุทธศตวรรษที่ 21 ได้ทำสืบเนื่องมาจนถึงสมัยหลัง พระพุทธรูปมีลักษณะเฉพาะ คือ นิยมทำฐานสูงส่วนฐานทำเป็นลายบัวคว่ำ-บัวหงาย พระวรกายค่อนข้างบอบบางและเตี้ย พระอังสาใหญ่ บั้นพระองค์เล็ก พระเพลาค่อนข้างแคบ นิยมทำนิ้วพระหัตถ์เรียวยาว

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดชัยพระเกียรติ จังหวัดเชียงใหม่

- เมื่อพม่าเข้าปกครองอาณาจักรล้านนา การสร้างงานประติมากรรมคงเสื่อมลงอย่างถึงที่สุด งานที่สร้างระหว่างพุทธศตวรรษที่ 22-22 นั้นพบน้อยมาก ศิลปะล้านนาคงจะหมดไปราวพุทธปลายพุทธศตวรรษที่ 22 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 23
- จนกระทั่งดินแดนล้านนามาขึ้นอยู่ภายใต้การปกครองของไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมา งานศิลปกรรมเป็นศิลปะฝีมือช่างกับในยุคทองของอาณาจักรล้านนา กลายเป็นเรื่องของศิลปะพื้นบ้าน เช่น การทำพระพุทธรูปด้วยไม้แก้ว หินสีแทนสำริด และเป็นงานประติมากรรมขนาดเล็ก
- ศิลปะในยุคนี้ น่าจะเรียกว่า “ศิลปกรรมสมัยหลังล้านนา” หรือ “ศิลปะพื้นบ้านล้านนา”

พระพุทธรูปสิงห์หนึ่ง

2.3 สมัยอยุธยา

(ต้นพุทธศตวรรษที่ 20-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

- อาณาจักรอยุธยา สถาปนาขึ้นโดยพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ในปี พ.ศ.1893 และสิ้นสุดลงในสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ (พระเจ้าเอกทัศ) ในปี พ.ศ. 2310 เมื่อพม่าสามารถตีกรุงศรีอยุธยาได้ รวมแล้วอาณาจักรอยุธยามีอายุยืนยาวอยู่ 417 ปี
- ด้วยเหตุนี้จึงมีความหลากหลายทางด้านศิลปกรรม ตามแต่บทบาทของกษัตริย์และอิทธิพลงานศิลปกรรมจากแหล่งอื่นๆ ในการศึกษารูปแบบศิลปกรรมและอายุ สมัยของพระพุทธรูปสมัยอยุธยา กำหนด ตามเกณฑ์การแบ่งยุคสมัยทั่วไปที่ใช้สถาปัตยกรรมเป็นหลักในการ แบ่งดังนี้ คือ

- สมัยอยุธยาตอนต้น (ปลายพุทธศตวรรษ 19 ถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20) ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระรามาธิบดีที่ 1 (พระเจ้าอู่ทอง) ถึงสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ (พ.ศ. 1893-2031)
- พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นสามารถกำหนดได้ว่ามีที่มาจาก 2 สายวัฒนธรรม ได้แก่
- สายแรก เป็นการสืบทอดวัฒนธรรมเขมรหรือศิลปะสมัยลพบุรี
- สายที่ 2 มีอิทธิพลมาจากศิลปะสุโขทัย

- ในระยะแรกของพระพุทธรูปสมัยอยุธยา แรงแบบดาลใจจากวัฒนธรรมเขมรมีอยู่อย่างมาก ตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 19 และสืบทอดมาจนถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 20 สอดคล้องกับการแบ่งกลุ่มพระพุทธรูปที่ เรียกว่า “แบบอุทองรุ่นที่ 2”
- ส่วนอิทธิพลศิลปะสุโขทัยน่าจะเข้ามาในช่วงหลัง โดยเริ่มตั้งแต่ราวต้น หรือกลางพุทธศตวรรษที่ 20 และมีบทบาทอยู่จนถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ได้แก่กลุ่มพระพุทธรูปที่เรียกว่า “แบบอุทองรุ่นที่ 3”
- ดังนั้นในการกำหนดรูปแบบและอายุสมัยของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาตอนต้น จึงควรแบ่งเป็น 2 กลุ่ม และ 2 ช่วงระยะเวลา อย่างไรก็ตามทั้งสองกลุ่มรูปแบบนี้ส่วนหนึ่งมีลักษณะผสมผสาน กันจนกลายเป็นลักษณะร่วมกันอยู่

ภาพซ้าย : พระพุทธรูปปางมารวิชัย แบบอุทองรุ่นที่ 2 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร
ภาพขวา : พระพุทธรูปปางมารวิชัย แบบอุทองรุ่นที่ 3 พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

พระพุทธรูป

ก่อน - อยุธยาตอนต้น (อุ่งทอง)

พระพุทธรูปคือ รูปเคารพ เป็นพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นโดยช่างศิลป์ในราชสำนักหรือช่างชาวบ้าน
และนิยมใช้บูชาตามวัดและบ้านเรือน พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยก่อนรัตนโกสินทร์
และไม่มีพระหัตถ์เป็นสัญลักษณ์ของปางพระพุทธรูป ส่วนพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์
พระพุทธรูปคือ รูปเคารพที่สร้างขึ้นตามคติทางศาสนาของชาวสยาม ซึ่งหมายถึง พระรัตนตรัย คือ พระพุทธ พระธรรม และ พระสงฆ์

ลักษณะที่เด่นชัด :

- ๑ พระเศียรทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๒ พระหัตถ์เป็นรูป ๒ ส่วนพระหัตถ์กลมมน
- ๓ พระนารี เป็นทรงมนิลา
- ๔ ไร่องานเป็นแบบไร่องน มีลักษณะพระเศียรทรงกลมมนไม่มีไร่องาน
- ๕ หน้าผากเป็นรูปวงรี มีพระนภีเป็นสันนูนที่กลาง
- ๖ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๗ พระเศียรเป็นทรงแปลงไม่ใช้สัง
- ๘ พระบาทไร่องน

พระพุทธรูปอุ่งทอง รุ่นที่ ๑

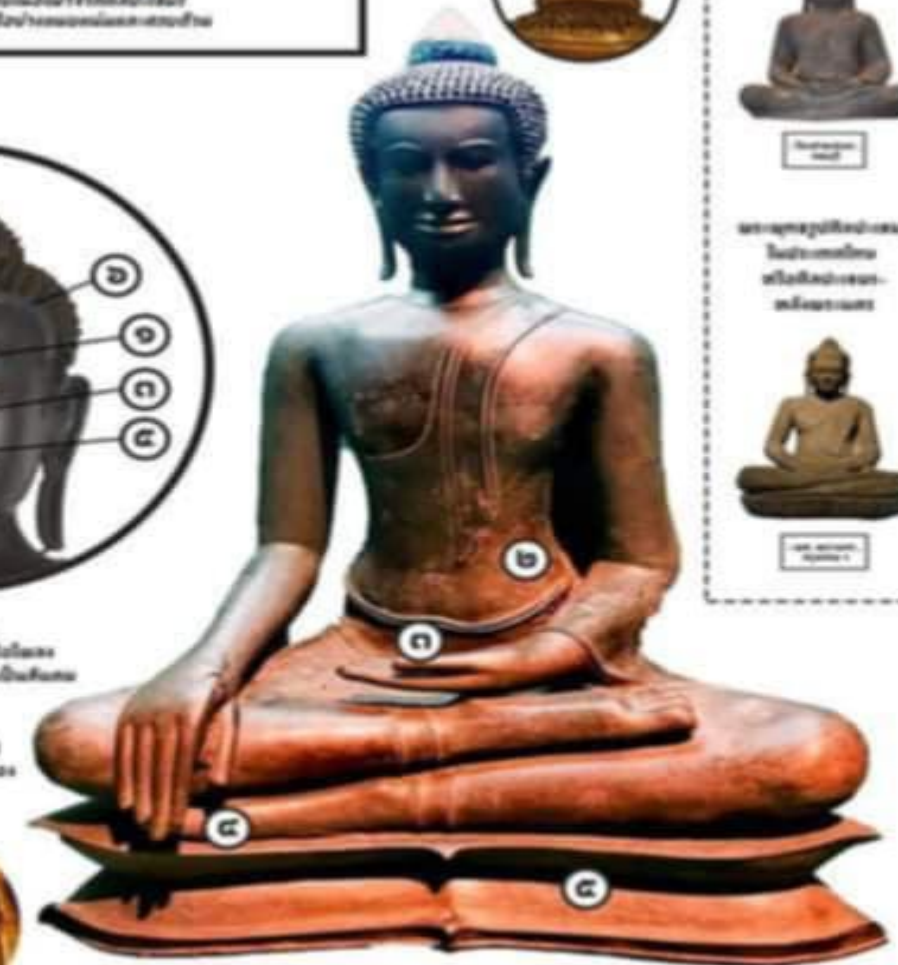
เป็นพระพุทธรูปที่นิยมในราชสำนักสมัยอยุธยา และรัตนโกสินทร์ตอนต้น

- ๑ พระเศียรทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๒ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๓ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๔ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๕ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม

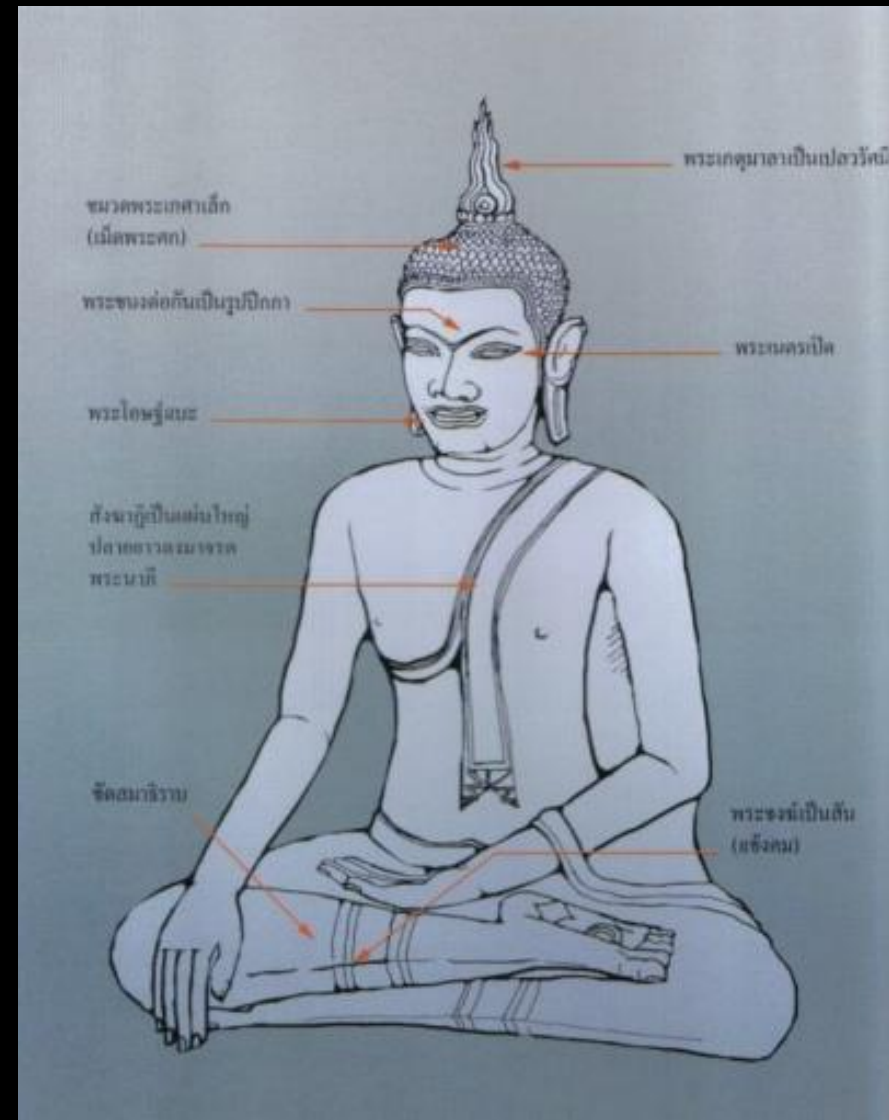
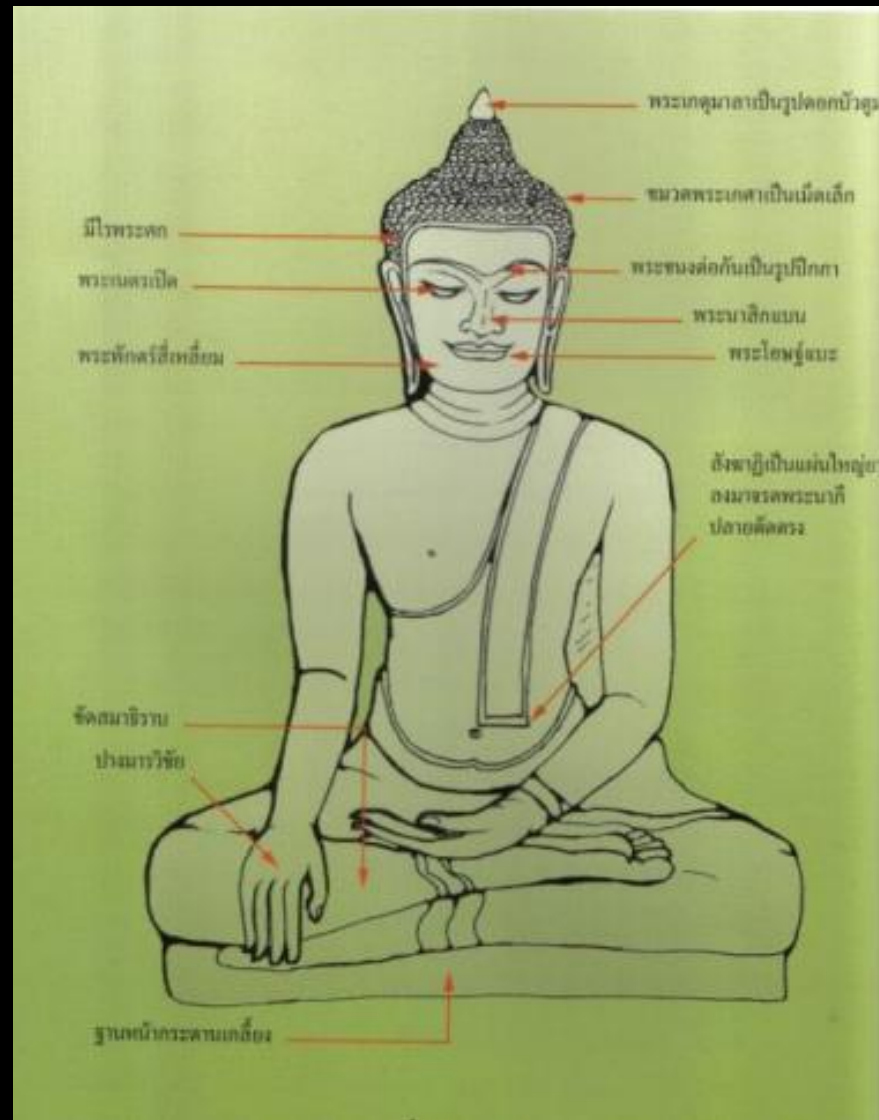

พระบาทไร่องน มีลักษณะพระบาทไร่องน

- ๑ พระเศียรทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๒ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๓ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๔ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๕ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม
- ๖ พระนารีทรงแปลงไม่ตามหลักนิยม

อุทองรูปที่ ๑

อุทองรูปที่ ๒

- สมัยอยุธยาตอนกลาง (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21-กลางพุทธศตวรรษที่ 22) ระหว่างรัชกาลสมเด็จพระบรมราชาธิราชที่ 3 ถึงพระเจ้าอากิตยวงศ์ (พ.ศ.2031 – 2172)
- ศิลปะในสมัยอยุธยาตอนกลางพัฒนามาจากสมัยอยุธยาตอนต้นซึ่งในตอนปลายยุคต้นนั้นมีบทบาทของศิลปะสุโขทัยเริ่มมีมากขึ้น และงานช่างอยุธยาได้มีพัฒนาการจนเป็นแบบแผนของตัวเองอย่างแท้จริง โดยมี แหล่งปั้นดาลใจอีกแหล่งหนึ่งเพิ่มขึ้นมาคือ ศิลปะล้านนา
- จากตัวอย่างของงานสถาปัตยกรรมที่ได้พัฒนาเป็นของตัวเอง เช่น เจดีย์ทรงระฆังที่มีมาลัยเถารองรับองค์ระฆัง หรือการเกิดเจดีย์รูปแบบใหม่ที่เป็นรูปแบบของเจดีย์อยุธยาอย่างแท้จริง คือ เจดีย์เพิ่มมุม ที่เกิดจากการผสมผสานรูปแบบทั้งจากวัฒนธรรมเขมร เจดีย์ทรงระฆังสมัยสุโขทัยและล้านนา รวมทั้งการประดับฐานสิงห์ที่เป็นรูปแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในเจดีย์ เป็นต้น

- ส่วนพระพุทธรูปนั้นจากการค้นพบตัวอย่างสำคัญในองค์พระมณฑปพิตรที่สร้างขึ้นในสมัยอยุธยาตอนกลาง มีทั้งพระพุทธรูปประทับนั่งและยืนโดยทั่วไป กับกลุ่มที่มีลักษณะพิเศษ คือ พระพุทธรูปประทับนั่งบนฐานสิงห์และพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย พระพุทธรูปเหล่านี้จึงถือเป็นตัวอย่างสำคัญของพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนกลาง
- พระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนกลางนี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 กลุ่ม
- **กลุ่มที่ 1 พระพุทธรูปที่มีอิทธิพลศิลปะสุโขทัย (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21- กลางพุทธศตวรรษที่ 22)**
พระพุทธรูปที่จัดเป็นลักษณะเฉพาะของศิลปะอยุธยาอย่างแท้จริงนั้น มีพื้นฐานมาจากสายวัฒนธรรมลพบุรี และสุโขทัย ซึ่งค่อยๆ หมดไป หลังจากนั้นจึงได้พบการเปลี่ยนแปลงครั้งสำคัญจัดเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปสมัยอยุธยาอย่างแท้จริงน่าจะพัฒนามาจากสายอิทธิพลศิลปะสุโขทัย

- ลักษณะรูปแบบที่สำคัญ ได้แก่ พระพักตร์ค่อนข้างกลมถึงรูปไข่ แต่ไม่ยาวเหมือนพระพุทธรูปสุโขทัย พระขนงโก่ง มีส่วนที่พัฒนามาเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง คือ พระขนงที่โก่งนั้นมีส่วนระหว่างเส้นพระขนงและเปลือกพระเนตรป้ายเป็นแผ่น พระเนตรเรียว ปลายพระเนตรตัวขึ้นเล็กน้อยพองาม พระนาสิกค่อนข้างยาว ปลายพระนาสิกโด่ง พระโอษฐ์ทรงแถมพระโอษฐ์ พระโอษฐ์แบะกว้าง เกือบเป็นเส้นตรง ริมพระโอษฐ์บาง
- ลักษณะพระพักตร์ที่แตกต่างจากศิลปะสุโขทัย และล้านนา คือ มีพระขนงที่ป้ายเป็นแผ่นและพระโอษฐ์ในสมัยอยุธยาจะกว้าง ริมพระโอษฐ์บนจับเป็นสันขึ้นมาเล็กน้อย ส่วนพระเศียรมีขมวดพระเกศาเล็กอย่างมาก เป็นแบบหนามขนุน มีไรพระศกเป็นเส้นเล็กๆ พระรัศมีเป็นเปลว สังฆาฏีเป็นแผ่นทั้งที่เป็นขนาดใหญ่ปลายตัดตรงแบบสายวิฆนธรรม เขมร แต่ส่วนใหญ่พบน้อย ที่พบมาก คือ เป็นเส้นเล็กยาวลงมาจรดพระนาภีปลายแยกเป็น 2 ซายคล้ายเขี้ยวตะขาบแบบศิลปะสุโขทัย

- พระพุทธรูปสมัยอยุธยาพบว่า นิยมสร้างทั้งพระพุทธรูปนั่งและ พระพุทธรูปยืน ซึ่งมีรายละเอียดที่แตกต่างกันด้วย เช่น
- พระพุทธรูปนั่งมีฐานสิงห์รองรับ และที่ถือเป็นรูปแบบพิเศษโดยมักจะไม่มีพบในศิลปะอื่นๆ คือ การทำประติมากรรมประดับหรือประติมากรรมเล่าเรื่องที่ฐาน
- ส่วนพระพุทธรูปยืน ถือเป็นรูปแบบหนึ่งที่นิยมอย่างมากในศิลปะอยุธยา นิยมทำปางประทานอภัย ทั้งประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา (ห้ามญาติ) และประทานอภัยทั้ง 2 พระหัตถ์ (ห้ามสมุทร) สำหรับพระพุทธรูปประทานอภัยทั้ง 2 พระหัตถ์นี้ถือเป็นรูปแบบที่พบมากในศิลปะอยุธยาจนอาจกล่าวว่าเป็นลักษณะเฉพาะได้

- กลุ่มที่ 2 พระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย สายอิทธิพลสุโขทัยและล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21- กลางพุทธศตวรรษที่ 22)
- ลักษณะรูปแบบพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อย ได้แก่ พระพุทธรูปที่ประกอบด้วยเครื่องทรงที่ไม่มากนัก โดยทั่วไป ได้แก่ มงกุฎ กุณฑล หรืออาจมีกรองศอ สังวาลและทับทรวงพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในศิลปะอยุธยา ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปยืน แสดงปางประทานอภัยด้วยพระหัตถ์ขวา (ปางห้ามญาติ) และแสดงปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ (ปางห้ามสมุทร)

- พระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยอยุธยาที่มีความสัมพันธ์กับเทวรูปสมัยสุโขทัยและพระพุทธรูปทรงเครื่องในศิลปะล้านนา ซึ่งรับอิทธิพลรูปแบบมาจากศิลปะลังกา
- หลักฐานสำคัญที่แสดงให้เห็นว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องสมัยอยุธยาอยู่ในสมัยอยุธยาตอนกลาง ได้แก่ การค้นพบพระพุทธรูปทรงเครื่องนี้เป็นจำนวนมากในองค์พระมงคลบพิตร และได้พบร่วมกับพระพุทธรูปรูปแบบอื่นๆ โดยเฉพาะกลุ่มพระพุทธรูปขัดสมาธิเพชร ที่มีลักษณะแบบพระพุทธรูปล้านนาในรุ่นพุทธศตวรรษที่ 21 และได้พบพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยองค์หนึ่ง จัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครที่มีจารึกที่ฐานระบุปี ที่สร้างคือ พ.ศ. 2148

- **กลุ่มที่ 3 พระพุทธรูปขัดสมาธิเพชรในศิลปะอยุธยา สายอิทธิพลศิลปะล้านนา (ต้นพุทธศตวรรษที่ 21- กลางพุทธศตวรรษที่ 22)**

- กลุ่มนี้มีความสัมพันธ์ทางด้านรูปแบบและคติการสร้างพระพุทธรูปปางมารวิชัย พระพักตร์กลมป้อม พระรัศมี เป็นต่อมกลมคล้ายดอกบัวตูม พระวรกายอวบอ้วน ชายสังฆาฏิเป็นเส้น เล็กๆ สั้นอยู่เหนือพระถัน
- ลักษณะดังกล่าวนี้เป็นรูปแบบของพระพุทธรูป ขัดสมาธิเพชร ในศิลปะล้านนาที่เรียกพระพุทธรูปแบบนี้ว่า “แบบเขียงแสนสิงห์หนึ่ง” แต่มีลักษณะบางประการที่บ่งบอกถึงความเป็นศิลปะอยุธยา ได้แก่ ลักษณะของพระพักตร์มีเส้นขอบพระเนตรกับพระขนงป้ายเป็นแผ่นโค้ง พระโอษฐ์กว้างหยักเป็นคลื่น บางองค์มีเส้นขอบไรพระศก การเล่นชายสังฆาฏิและชายผ้าที่พระเพลา โดยตกแต่งให้มีริ้วผ้าซ้อนเป็นชั้นๆ และส่วนฐานของพระพุทธรูปในกลุ่มนี้นิยมฐานยกสูง เป็นฐานบัวคว่ำ-บัวหงายในผังหกเหลี่ยม ไม่ทำลายกลีบบัว หรืออีกกลุ่มหนึ่งทำเป็นฐานสิงห์หลักฐานการกำหนดอายุที่สำคัญ คือได้พบพระพุทธรูปกลุ่มนี้ในพระอุระและพระพาหาพระมณฑปพิตรรวมกับพระพุทธรูปในกลุ่มอื่นๆ ซึ่งส่วนใหญ่กำหนดอายุได้ในสมัยอยุธยาตอนกลาง

- สมัยอยุธยาตอนปลาย (ปลายพุทธศตวรรษที่ 22-ปลายพุทธศตวรรษที่ 23) ระหว่างรัชกาลพระเจ้าปราสาททองถึงสิ้นสุดอาณาจักรอยุธยาในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์(2172-2310)
- ในสมัยอยุธยาตอนปลายมีหลักฐานการสร้างพระพุทธรูปเหลืออยู่ไม่มากนัก ทั้งนี้เนื่องจากมีการสร้างงานใหม่น้อยมากเพราะมีงานสร้างในยุคก่อนหน้าปรากฏอยู่แล้วเป็นจำนวนมาก
- ในสมัยนี้ส่วนใหญ่จึงเป็นงานบูรณะปฏิสังขรณ์เป็นสำคัญ ประเด็นสำคัญเรื่องวัสดุและลักษณะของงานศิลปกรรม ในสมัยอยุธยาตอนปลายที่ส่วนใหญ่ใช้วัสดุที่ไม่มั่นคงถาวร ได้แก่ งานก่ออิฐถือปูน ปูนปั้น และลวดรักปิดทอง เมื่ออาณาจักรอยุธยาล่มสลายลง งานศิลปกรรมเหล่านี้จึงหมดไปอย่างรวดเร็ว จึงมีตัวอย่างให้ศึกษาอยู่น้อยมาก

- ลักษณะทางศิลปกรรมที่แสดงให้เห็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนปลาย ได้แก่ พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิที่มีการทรงเครื่องอย่างมากเกือบจะทุกส่วนของพระวรกาย เช่น มงกุฎทรงสูง (มหามงกุฎ) กรองศอ สังวาล พาหุรัด ทองพระกร ทองพระบาท
- ส่วนที่แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างจากพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยในสมัยอยุธยาตอนกลาง คือ มงกุฎ ในสมัยอยุธยาตอนกลางจะเป็นมงกุฎขนาดเล็ก ที่มียอดเป็นปล้องๆ ในขณะที่พระพุทธรูปทรงเครื่องใหญ่จะเป็นมหามงกุฎ หรือเป็นชฎา คือ มียอดเป็นชั้นๆ ที่มีการประดับกระจัง ลวดลาย มีส่วนยอดคล้ายฉัตร
- ในส่วนที่แตกต่างนอกจากนี้ คือ รายละเอียดของงานประดับ เช่น การทำสังวาลไขว้กัน 2 เส้น และมีขนาดใหญ่กว่าพระพุทธรูปทรงเครื่องน้อยมาก รายละเอียดที่มีการประดับตกแต่งรายละเอียดของลวดลาย มากกว่า รวมทั้งลักษณะของกุนทลที่มีปลายงอน ในขณะที่สมัยอยุธยาตอนกลางจะห้อยลงมาตรงๆ

- ลักษณะพระพุทธรูป มีพระพักตร์และรายละเอียดอื่นๆ ที่ต่างจากพระพุทธรูปสมัยอยุธยาในยุคก่อนๆ อย่างชัดเจน คือ พระพักตร์ยาวและใหญ่ พระขนงโก่งและตั้งขึ้นอย่างมากกว่าสมัยใดๆ พระเนตรเหลือบลงต่ำ พระเนตรเรียวปลายตวัดขึ้น พระนาสิกใหญ่และโด่ง พระโอษฐ์ใหญ่กว้าง ทรงแย้มพระโอษฐ์แสดงถึงความสงบและความมีอำนาจ ริมฝีปากบนหยักเป็นคลื่น คือ กลางริมพระโอษฐ์โค้งเว้าลงมา และเส้นพระโอษฐ์เป็นเส้นคู่ขนานกัน ดูแล้วเหมือนกระจับ ที่มักมีคำกล่าวเปรียบเทียบกับว่า ปากทิงามเหมือนกระจับ
- ตัวอย่างของพระพุทธรูป คือ งานสร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง ที่วัดไชยวัฒนาราม และพระประธาน วัดหน้าพระเมรุ พระนครศรีอยุธยา จากหลักฐานการสถาปนาวัดไชยวัฒนารามในปี พ.ศ.2173 และการศึกษางานศิลปกรรมต่างๆ รวมทั้งลวดลายประดับพระพุทธรูปและส่วนฐาน เช่น ฐานสิงห์ จัดเป็นงานที่เกิดขึ้นตามประวัติการสร้างในสมัยสมเด็จพระเจ้าปราสาททอง

2.4 ศิลปะล้านช้างและศิลปะลาว

(ปลายพุทธศตวรรษที่ 19-ต้นพุทธศตวรรษที่ 24)

- อาณาจักรล้านช้างเริ่มต้นขึ้นเมื่อพระเจ้าฟ้างุ้มสถาปนานครเวียงดง-เวียงทอง เป็นศูนย์กลางของอาณาจักร ซึ่งจากการวิเคราะห์พัฒนาการตั้งแต่การเริ่มต้นของอาณาจักรจะพบว่า อาณาจักรเวียงดง-เวียงทอง ก่อนที่จะมาเป็นอาณาจักรล้านช้างนั้นมีพัฒนาการคล้าย ๆ กับอาณาจักรใกล้เคียงในดินแดนไทยในช่วงระยะเวลาเดียวกัน ได้แก่อาณาจักรสุโขทัย อาณาจักรล้านนาและอาณาจักรอยุธยา เป็นต้น อาณาจักรเหล่านี้ล้วนมีพื้นฐานการอยู่อาศัยของผู้คนมาก่อนแล้วตั้งแต่ในสมัยก่อนประวัติศาสตร์หรือสังคมแบบดั้งเดิม และกลุ่มชนเหล่านั้นมีพัฒนาการครั้งสำคัญ คือ การรับวัฒนธรรมทางศาสนา หมายถึงศาสนาพุทธและศาสนาฮินดู ที่มีบทบาทอยู่ในภูมิภาคนี้ซึ่งเมื่อศาสนาดังกล่าวเข้าสู่กลุ่มชนเหล่านี้ทำให้วัฒนธรรมความเป็นอยู่เปลี่ยนแปลงไป จากหลักฐานทางด้านศิลปกรรมสามารถบ่งบอกถึงพัฒนาการในระยะแรกเริ่มก่อนที่จะมีการสถาปนาอาณาจักรเวียงดง-เวียงทอง

- พัฒนาการของชนกลุ่มนี้ได้ผ่านพัฒนาการของศาสนายุคแรกเริ่มที่รับมาจากอินเดีย ในวัฒนธรรมทวารวดีและวัฒนธรรมเขมร จนถึงราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 จนกระทั่งวัฒนธรรมเขมรค่อยๆ เลื่อมและลึ้นสุดลง
- กลุ่มชนในแถบนี้จึงเริ่มมีอิสระและสถาปนาอาณาจักรของตนเองขึ้นในระยะเวลาที่ใกล้เคียงกัน โดยเริ่มจากอาณาจักรสุโขทัย (ราว พ.ศ. 1800) อาณาจักรล้านนา (พ.ศ. 1839) อาณาจักรอยุธยา (พ.ศ. 1893) และอาณาจักรเชียงใหม่-เชียงทองหรือล้านช้าง (พ.ศ. 1896)

- ในการศึกษาพระพุทธรูปได้แบ่งยุคสมัยของศิลปะลาวทั้งหมดที่อิงกับการแบ่งยุคทางประวัติศาสตร์ อาจแบ่งออกเป็น
- 1. สมัยก่อนการสถาปนาอาณาจักรล้านช้าง-ร่วมสมัยกับวัฒนธรรมทวารวดีในประเทศไทย (ราวพุทธศตวรรษที่ 13-17)-วัฒนธรรมเขมร (พุทธศตวรรษที่ 15-18)
- 2. สมัยหัวเลี้ยวหัวต่อ (วัฒนธรรมเขมรและท้องถิ่น) (ปลายพุทธศตวรรษที่ 18-ต้นพุทธศตวรรษที่ 19)
- 3. สมัยอาณาจักรล้านช้าง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19-ปลายพุทธศตวรรษที่ 23)
- 4. สมัยอาณาจักรลาวภายใต้การปกครองของอาณาจักรไทย (กรุงเทพฯ) (พุทธศตวรรษที่ 24-25)
- ในที่นี้จะกล่าวเฉพาะส่วนที่เป็นงานศิลปะในสมัยที่เป็นอาณาจักรล้านช้างอย่างแท้จริง

- สมัยอาณาจักรล้านช้าง (ปลายพุทธศตวรรษที่ 19-ปลายพุทธศตวรรษที่ 23) ศิลปะล้านช้างสามารถแบ่งตามอิทธิพลทางศิลปะได้คือ อิทธิพลศิลปะสุโขทัย (พุทธศตวรรษที่ 20)

- ศิลปะที่มีบทบาทอย่างแท้จริงในยุคเริ่มต้นของอาณาจักรล้านช้าง คือ ศิลปะสุโขทัย จากหลักฐานพระพุทธรูปที่แสดงให้เห็นถึงการติดต่อกับสุโขทัยชัดเจนที่สุด ได้แก่ พระพุทธรูปแบบหมวดใหญ่ในศิลปะสมัยสุโขทัย โดยได้พบหลักฐานว่า ส่วนหนึ่งอาจนำมาจากสุโขทัยและอีกส่วนหนึ่งสร้างขึ้นในอาณาจักรล้านช้างเอง แต่น่าจะมีช่างฝีมือจากสุโขทัยมาร่วมสร้างเพราะพระพุทธรูปในกลุ่มแรกนี้ฝีมือดีมาก ทั้งทางด้านการหล่อและรูปแบบศิลปะ แทบไม่ผิดเพี้ยนไปจากพระพุทธรูปสมัยสุโขทัย
- การติดต่อสัมพันธ์ระหว่างอาณาจักรสุโขทัยและอาณาจักรล้านช้าง น่าจะผ่านทางเมืองน่าน เพราะมีเส้นทาง商旅เดินในสมัยโบราณ รวมทั้งล้านช้างและเมืองน่านเป็นเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติกัน โดยเฉพาะในระหว่างปลายพุทธศตวรรษที่ 19 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 อาณาจักรสุโขทัยรุ่งเรืองอย่างมาก โดยเฉพาะด้านการศาสนาได้แพร่หลายขึ้นไปยัง อาณาจักรล้านนาในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 20 และน่าจะแพร่หลายเข้าไปในอาณาจักรล้านช้างด้วยเช่นกัน

อิทธิพลศิลปะล้านนา (พุทธศตวรรษที่ 21-22)

- อาณาจักรล้านช้างและล้านนามีความสัมพันธ์กันในฐานะเครือญาติซึ่งปรากฏหลักฐานในเอกสารอย่างน้อยตั้งแต่รัชกาลของพระเจ้าสามแสนไท้ไตรภูวนาถ (พ.ศ.1915-1961) เป็นต้นมา
- ด้วยเหตุที่อาณาจักรล้านนาเจริญรุ่งเรืองอย่างมากในรัชสมัยของพระเจ้าติโลกราชจนถึงสมัยพระเจ้าเมืองแก้ว ในสมัยของพระเจ้าโพธิสารราชมี ความสัมพันธ์ทางเครือญาติระหว่างล้านนากับล้านช้าง ได้ส่งคณะทูต มาขอพระไตรปิฎกและคณะสงฆ์จากล้านนา พระเมืองแก้วได้ส่ง พระไตรปิฎกพร้อมพระสงฆ์จำนวน 60 รูป มายังอาณาจักรล้านช้าง

พระพุทธรูปปางมารวิชัย วัดธาตุหลวง เมืองหลวงพระบาง

- จากหลักฐานทางประวัติศาสตร์แสดงให้เห็นว่า ตั้งแต่ราวปลายพุทธศตวรรษที่ 20 จนมาถึงปลายพุทธศตวรรษที่ 21 อาณาจักรล้านช้างและล้านนามีการติดต่อสัมพันธ์กันและยังแสดงให้เห็นด้วยว่า อาณาจักรล้านช้างส่วนใหญ่ได้รับอิทธิพลทางศาสนาและงานศิลปกรรมมาจากล้านนา จึงเชื่อว่าเป็นช่วงที่ศิลปะล้านนาได้เข้ามาแพร่หลายในล้านช้าง
- จากหลักฐานของงานศิลปกรรม โดยเฉพาะพระพุทธรูปได้พบว่า ส่วนหนึ่งเป็นกลุ่มพระพุทธรูปที่นำมาจากล้านนาโดยตรง และอีกส่วนหนึ่งเป็นอิทธิพลที่ปรากฏในพระพุทธรูปล้านช้าง รวมทั้งพบว่า อิทธิพลศิลปะล้านนามีบทบาทสูงสุดในศิลปะล้านช้าง ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว

พระพุทธรูปที่มีรูปแบบศิลปะล้านช้างอย่างแท้จริงในช่วงพุทธศตวรรษที่ 22-23

- พระพุทธรูปในศิลปะล้านช้างมีแหล่งบันดาจิตใจทางศิลปะจากหลายแหล่ง โดยเฉพาะที่สำคัญและมีบทบาทมากที่สุด คือ ศิลปะล้านนา เพราะเป็นดินแดนติดต่อกันและมีความสัมพันธ์กันทางเครือญาติ ทำให้ศิลปะล้านนามีอิทธิพลต่อรูปแบบพระพุทธรูปล้านช้าง เป็นอย่างมาก และปรากฏอยู่เป็นระยะเวลาช้านานก่อนที่ศิลปะล้านช้าง จะพัฒนาเป็นของตัวเองอย่างแท้จริงตั้งแต่ปลายพุทธศตวรรษที่ 21 เป็นต้นมา
- ส่วนศิลปะอื่นๆ มีปรากฏอยู่บ้าง แต่เป็นส่วนน้อย มักแทรกอยู่เฉพาะลักษณะย่อย คือ ศิลปะสุโขทัย ปรากฏในรูปของพระพุทธรูปลีลา ศิลปะอยุธยา ได้แก่ พระพุทธรูปยืนปางประทานอภัยทั้งสองพระหัตถ์ (ปางห้ามสมุทร) หรือการแสดงชายสังฆาฏิเป็นแผ่นใหญ่
- สาเหตุ สำคัญเนื่องมาจากอาณาจักรล้านช้างมีความเข้มแข็ง โดยเฉพาะในสมัยของพระเจ้าไชยเชษฐาธิราช เป็นต้นมา ประกอบกับช่วงระยะเวลาดังกล่าว อาณาจักรสุโขทัยได้รวมเข้ากับอยุธยาแล้ว และอาณาจักรล้านนาเองก็อยู่ในสภาพเสื่อมและตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่าในที่สุด

พระพุทธรูปปางมารวิชัย พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ หอพระแก้ว นครเวียงจันทน์

พระพุทธรูปที่มีรูปแบบในศิลปะลาวระยะหลัง ช่วงพุทธ ศตวรรษที่ 24 (หลักฐานที่พบในดินแดนไทย)

- พระพุทธรูปในศิลปะล้านช้าง ส่วนที่พบอยู่ในเขตแดนไทยในภาคอีสานเหนือแถบริมแม่น้ำโขง บริเวณ จ. เลย หนองคาย หนองบัวลำภูอุดรธานี นครพนม มุกดาหาร สกลนคร ในอีสาน ตอนกลางแถบ จ. ร้อยเอ็ด กาฬสินธุ์ ขอนแก่น และลงมาจนถึงอีสานใต้แถบ จ. อุบลราชธานี นครราชสีมา บุรีรัมย์
- ดินแดนเหล่านี้ เป็นเขตที่อยู่อาศัยของชาวลาวมาแต่เดิม และส่วนหนึ่งยังได้มาปรากฏตามเมืองต่าง ๆ ในภาคกลางที่ชาวลาวถูกเกณฑ์มาอยู่ด้วยเช่นกันในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น (รัชกาลที่ 1-3) เมื่อตีอาณาจักรลาวได้และรวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักร ได้มีการเกณฑ์ชาวลาวจากเมืองต่างๆ เข้ามาอยู่ในภาคอีสานตามหัวเมืองที่กล่าวถึงและส่วนหนึ่งได้นำลงมายังกรุงเทพฯ และได้กระจายไปอยู่ตามหัวเมืองต่างๆ ในภาคกลาง เช่น จ.ปราจีนบุรี นครปฐม สุพรรณบุรี ลพบุรีอุทัยธานี เป็นต้น

พระพุทธรูปสี่ทวารวดี (หลวงพ่อศรีเมือง) พ.ศ. 2308 วัดศรีเมือง อำเภอเมือง อุบลราชธานี

- ในศิลปะลาวภายหลังมาขึ้นต่อราชอาณาจักรไทย ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 24-25 ได้เกิดการสร้างพระพุทธรูปแบบใหม่ขึ้น โดยได้เปลี่ยนมาใช้วัสดุที่เป็นไม้แทน และพระพุทธรูปส่วนหนึ่งได้รับอิทธิพลไปจากศิลปะรัตนโกสินทร์ ได้แก่ ความนิยมในการสร้างพระพุทธรูปยืนปางเปิดโลกและปางห้ามสมุทร กับพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราช ซึ่งพระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราชนี้เป็นรูปแบบที่พบแล้วตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย และมาได้รับความนิยมอย่างมากในรัชกาลที่ 1-3 โดยเฉพาะในรัชกาลที่ 3 และกำหนดเรียกว่า “พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างจักรพรรดิราช”

2.5 สมัยรัตนโกสินทร์ (พุทธศตวรรษที่ 24-ปัจจุบัน)

- งานประติมากรรมในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นระหว่างรัชกาลที่ 1-2 นั้น มีการสร้างพระพุทธรูปน้อยมาก เนื่องจากเป็นยุคแห่งการสร้างบ้านแปงเมือง การสร้างพระราชวัง การสร้างวัดวาอารามยังมีน้อย ส่วนใหญ่เป็นการบูรณปฏิสังขรณ์วัดที่มีมาแล้วแต่เดิมเป็นหลัก ได้มีการอัญเชิญพระพุทธรูปจากเมืองต่างๆ ที่ทิ้งร้าง ได้แก่ เมืองสุโขทัยและพระนครศรีอยุธยา ดังหลักฐานที่กล่าวว่า ในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้โปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระพุทธรูปจากกรุงสุโขทัยจำนวนถึง 1,288 องค์ มาประดิษฐานยังวัดพระเชตุพนฯ และวัดต่าง ๆ ที่ได้มีการบูรณปฏิสังขรณ์ในสมัยนั้น
- ด้วยเหตุนี้เองพระพุทธรูปประธานหรือพระพุทธรูปสำคัญที่ประดิษฐานตามวัดต่าง ๆ ในกรุงเทพมหานคร ส่วนหนึ่งจึงเป็นพระพุทธรูปสมัยต่าง ๆ และส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสมัยสุโขทัยและสมัยอยุธยาเป็นสำคัญ

พระพุทธรูปที่สร้างใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1-2

- การสร้างพระพุทธรูปใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 1-2 นั้นมีอยู่บ้าง ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปสำคัญที่รัชกาลที่ 1 โปรดเกล้าฯ ให้หล่อขึ้น เป็นพระพุทธรูปในกลุ่มทรงเครื่องที่สร้างขึ้นเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้กับบูรพมหากษัตริย์ เป็นต้น
- งานสถาปนาพระพุทธรูปสำคัญที่ถือเป็นงานก่อสร้างในสมัยรัชกาลที่ 1 ได้แก่ พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถวัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ เป็นพระพุทธรูปก่ออิฐถือปูน มีพระนามว่า “พระศรีสรรเพชญ์” สร้างขึ้นโดยสมเด็จพระราชวังบวรสถานมงคล จากตัวอย่างนี้ แสดงให้เห็นว่างานช่างในสมัยรัชกาลที่ 1 มีการสร้างตามแบบอย่างพระพุทธรูปในสมัยอยุธยา คือ พระพุทธรูปมีลักษณะพระพักตร์อยู่ในกรอบสี่เหลี่ยม สี่พระพักตร์ที่ดูเคร่งขรึม พระวรกายหนาใหญ่ สันขาภิเป็นแผ่นใหญ่แสดงให้เห็นถึงรูปแบบที่ถ่ายทอดมาจากพระพุทธรูปในสมัยอยุธยาตอนต้นอยู่อย่างมาก

พระศรีสรรเพชญ์ พระพุทธรูปประธานในพระอุโบสถ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ฯ

พระพุทธรูปสำคัญที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 2

- โดยมีหลักฐานกล่าวถึงว่าพระองค์ทรงปั้นหุ่นพระพุทธรูปด้วยพระองค์เอง ได้แก่ “พระพุทธรูปจุฬารักษ์” พระประธานประจำพระอุโบสถ วัดราชสิทธิาราม และพระพุทธรูปธรรมิกราชโลกธาตุดิลก พระประธานในพระอุโบสถ วัดอรุณราชวราราม ตามประวัติกล่าวว่าพระพุทธรูปทั้งสององค์ พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงปั้นพระเศียร และพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงปั้นพระอุระ
- ลักษณะโดยรวมของพระพุทธรูปในระยะเวลานี้ เป็นงานที่สืบเนื่อง มาจากสมัยอยุธยาอย่างแท้จริง สืบเนื่องจากเส้นของพระขนงกับเปลือกพระเนตร พระโอษฐ์หักแบบอยุธยา ยังไม่เป็นแบบเรือประทุน อย่างรัชกาลที่ 3
- อย่างไรก็ตามลักษณะที่ถือว่าเป็นแบบรัตนโกสินทร์อย่างแท้จริง และน่าจะปรากฏแล้วตั้งแต่รัชกาลที่ 1 ได้แก่ การทำสังขมาศขนาดใหญ่เป็นแผ่นอยู่กึ่งกลางพระอุระยาวลงมาจรดพระนาภี และการทำนิ้วพระหัตถ์ทั้งสี่ยาวเสมอกัน เป็นรูปแบบพระราชนิยมในรัชกาลนี้และน่าจะเป็นต้นแบบสำคัญของงานสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3 ในเวลาต่อมา

พระพุทธธรรมิศจราชโลกธาตุติลก พระประธานในพระอุโบสถ วัดอรุณราชวราราม ฯ

พระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3

- ในสมัยรัชกาลที่ 3 มีการสร้างพระพุทธรูปใหม่ โดยเฉพาะพระพุทธรูปหล่อสำริดขนาดใหญ่สร้างขึ้นเพื่อประดิษฐานเป็นประธานของวัดที่สร้างขึ้นใหม่ ทั้งนี้คงเกี่ยวข้องกับกระแสพระราชนิยมในการสร้างวัดขึ้นใหม่ในรัชกาลของพระองค์
- การสร้างพระพุทธรูปขึ้นใหม่นี้เองทำให้เกิดแบบอย่างงานศิลปกรรมอย่างใหม่ที่เป็นลักษณะเฉพาะในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น เกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 โดยเฉพาะลักษณะพระพักตร์ที่เรียกว่า “พระพักตร์อย่างหุ่น” หรือแลดูอ่อนเยาว์

- พุทธลักษณะที่สำคัญของพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3 คือ พระวรกายเพรียวบาง พระพักตร์ค่อนข้างกลมกึ่งรูปไข่ ขมวด พระเกศาเล็ก พระรัศมีเป็นเปลว พระขนงโก่ง เส้นขอบเปลือกพระเนตร พระขนงข้างเป็นแผ่นเช่นเดียวกับพระพุทธรูปอยุธยาตอนปลาย พระเนตรเปิดและมองตรง พระนาสิกค่อนข้างเล็กและโด่ง พระโอษฐ์เล็ก ทรงยิ้มสรวลเล็กน้อย เส้นพระโอษฐ์อ่อนโค้งเล็กน้อย จนเกือบเป็นเส้นตรง บางครั้งเรียกว่า คล้ายเรือประทุน
- ลักษณะพระพักตร์ ดังนี้เรียกว่าพระพักตร์ "อย่างหุ่น" คือ มีพระพักตร์นิ่งคล้ายกับหุ่นละคร หรือแสดงให้เห็นถึงความอ่อนเยาว์อันเป็นลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 3 นอกจากพระพักตร์แล้วการแสดงพระหัตถ์ทั้งสี่ที่เรียวยาวเสมอกัน และสังฆาฏีที่เป็นแผ่นใหญ่พาดอยู่กึ่งกลางพระวรกายก็แสดงให้เห็นถึงลักษณะเฉพาะของพระพุทธรูปที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 3 ได้เป็นอย่างดี ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นลักษณะที่สืบเนื่องมาจากรัชกาลที่ 1 และรัชกาลที่ 2 มาแล้ว แต่มาปรากฏอย่างมากในสมัยรัชกาลที่ 3 ตัวอย่างพระพุทธรูปขนาดใหญ่ที่สร้างในสมัยรัชกาลที่ 3 และเป็นพระประธานตามวัดต่าง ๆ เช่น พระพุทธตรีโลกเชษฐีในพระอุโบสถวัดสุทัศนเทพวราราม เป็นต้น

- พระพุทธรูปสำคัญอีกแบบหนึ่งที่มีการสร้างขึ้นในสมัยรัตนโกสินทร์ ตอนต้นโดยเฉพาะสมัยรัชกาลที่ 3 ได้แก่ "พระพุทธรูปทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ"
- ส่วนใหญ่เป็นพระพุทธรูปหล่อด้วยสำริด แล้วหุ้มด้วยทองคำ ทรงเครื่องต้นอย่างพระมหาจักรพรรดิ ลายลงยาราชาชาติประดับด้วยเนาวรัตน์ วัตถุประสงค์ที่ทรงสร้างเพื่อทรงอุทิศพระราชกุศลถวายสมเด็จพระบรมมหาราชวัติทรงบำเพ็ญพระราชกุศลในพระองค์เอง และทรงอุทิศพระราชกุศลพระราชทานพระบรมวงศานุวงศ์

พระเกตุมาลาเป็นเปลววิคมี

ขมวดพระเกศาเล็ก

พระพักตร์อย่างหุ่น
(หุ่นเชิด)

นิ้วพระหัตถ์เรียวยาว
เสมอกัน

พระขนงโค้ง

พระเนตรเว้า

พระโหน่งเล็ก

ปาดขวัดขึ้นเล็กน้อย

สังฆาฏีเป็นแผ่นใหญ่
ยาวลงมาจรดพระนาภี
อยู่ที่กึ่งกลางพระวรกาย

ขัดสมาธิราบ

พระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 4 จนถึงปัจจุบัน

- ในสมัยรัชกาลที่ 4 มีงานศิลปกรรมที่เริ่มเข้าสู่คติที่สมจริง อันน่าจะจากอิทธิพลของตะวันตก คือ พระพักตร์การแสดงปางยังคงเป็นแบบอุดมคติ ส่วนที่เปลี่ยนไป คือ การครองจีวรที่ทำเป็นริ้วแบบเหมือนจริง
- การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญที่สุด คือ ไม่มีอุษณิษะ หรือเกตุมาลา ได้แก่ การสร้างพระพุทธรูปที่พระเศียรมีขมวดพระเกศา และต่อด้วยพระรัศมีเป็นเปลวเลย โดยไม่มีอุษณิษะ (กะโหลกที่นูนขึ้นมา) ปราภฏในเอกสารว่าพระองค์ไม่โปรดพระพุทธรูปที่มีอุษณิษะ ดังมีข้อความกล่าวว่า “...ไม่โปรดจะให้มีพระเกตุมาลา ด้วยพระอรชรกถาจารย์หรืออะไรอธิบายไว้ว่า พระเกตุมาลานั้นเกิดขึ้นด้วยอำนาจทรงสมาธิอาจจะกลั่นหายใจลมจึงตันขึ้น เบื้องบนทำให้มีพระเกตุมาลา ทูลกระหม่อมตรัสว่าหัวเป็นปุ่มก็ ไปเข้ากับลักษณะบุรุษโทษ...”

- พระพุทธรูปสำคัญที่ทรงสร้างขึ้นและอาจกล่าวได้ว่า เป็นต้นแบบทำให้เกิดลักษณะทางพุทธศิลป์ครั้งสำคัญ และถือเป็นแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ 4 ได้แก่ พระสัมพุทธพรรณีซึ่งรัชกาลที่ 4 โปรดเกล้าฯ ให้สร้างขึ้นในปีพ.ศ. 2373 ตั้งแต่เมื่อครั้งยังทรงเป็นพระภิกษุชิวญาณ เดิมประดิษฐานในพระตำหนักที่วัดสมอราย (วัดราชาธิวาส) ครั้นเมื่อเสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติเป็น พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงโปรดเกล้าฯ ให้อัญเชิญพระสัมพุทธพรรณีมาประดิษฐานบนฐาน ชุกชีในพระอุโบสถ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม

- พระพุทธรูปที่ล้ำค่าอีกองค์หนึ่งที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 คือพระนिरันตราย ประดิษฐานที่หอพระสุลาลัยพิมาน ในพระบรมมหาราชวัง
- พระนिरันตรายเป็นพระพุทธรูปที่สร้างครอบพระพุทธรูปสมัยทวารวดีซึ่งเป็นพระพุทธรูปทองคำ มีผู้ค้นพบที่เมืองดงศรีมหาโพธิ ปราจีนบุรีและนำขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระพุทธรูปองค์นี้ประดิษฐานไว้ในหอพระเสถียรธรรมปริต และรอดพ้นจากการถูกผู้ร้ายโจรกรรมถึง 2 ครั้ง (พ.ศ. 2403) จึงพระราชทานพระนามว่า “พระนिरันตราย” และได้โปรดเกล้าฯ ให้ช่างหล่อพระพุทธรูป นั่งขัดสมาธิเพชรครอบไว้อีกชั้นหนึ่ง และเรียกพระนามรวมกันว่า “พระนिरันตราย”

สมัยรัชกาลที่ 5 ในรัชกาลของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

- เป็นยุคหนึ่งของการเปลี่ยนแปลงทางด้านศิลปกรรม มีการรับอารยธรรมตะวันตกอย่างแท้จริง พระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 แบ่งรูปแบบและแนวความคิดในการสร้างได้เป็น 4 กลุ่ม ได้แก่
- กลุ่มที่ 1 สร้างตามแบบพระราชนิยมของรัชกาลที่ 4 ที่เป็นงานสืบเนื่อง
- กลุ่มที่ 2 พระพุทธรูปที่สร้างขึ้นใหม่ตามแนวความคิดเหมือนจริง
- กลุ่มที่ 3 กลุ่มที่สร้างใหม่แต่มีแนวความคิดในการเลียนแบบศิลปะดั้งเดิม
- กลุ่มที่ 4 พระพุทธรูปจำลองได้หันกลับไปทำพระพุทธรูปแบบมีพระเกตุมาลาตามเดิม ได้นำรูปแบบพระพุทธรูปที่เคยมีมาก่อนมาสร้างใหม่หรือจำลองแบบ โดยอาจมีการปรับเปลี่ยนบางอย่างที่เป็นความนิยมสมัยใหม่เพิ่มเข้าไป ส่วนที่ถือเป็นรูปแบบใหม่ในการสร้างพระพุทธรูปในสมัยรัชกาลที่ 5 คือ พระพุทธรูปที่สร้างใหม่ตามแนวความคิดเหมือนจริง

- พระพุทธรูปที่เป็นตัวอย่างสำคัญ คือ พระคันธารราฐ ปางขอฝน ย้อนไปสู่ศิลปะคันธารราฐ (คติที่เชื่อว่าพระพุทธเจ้า เป็นชาว อินเดีย) กล่าวคือ เป็นพระพุทธรูปที่เลียนแบบมาจากพระพุทธรูป ในสมัยคันธารราฐของศิลปะอินเดีย ในยุคที่เพิ่งเริ่มมีการสร้าง พระพุทธรูปเป็นครั้งแรก (พุทธศตวรรษที่ 6-7) ซึ่งได้รูปแบบและ แนวคิดในการสร้างรูปเคารพมาจากศิลปะกรีก-โรมัน และมี แนวความคิดเรื่องเหมือนจริง เช่น การครองจีวรที่เป็นริ้วแบบ ธรรมชาติ
- พระพุทธรูปแบบคันธารราฐที่สร้างขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 นี้คงสร้าง ขึ้น หลายองค์เท่าที่ปรากฏ เช่น ประดิษฐานที่หอพระคันธารราฐ ในพระบรมมหาราชวังองค์หนึ่ง ที่วัดเบญจมบพิตรองค์หนึ่ง และ อีกองค์หนึ่งจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

- จนมาถึงยุคปัจจุบันที่เข้าสู่ยุคของศิลปกรรมแบบร่วมสมัย น่าจะนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. 2475 เป็นต้นมา
- อย่างไรก็ตามการสร้างพระพุทธรูปยังรักษารูปแบบที่มีการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่รัชกาลที่ 4 และ 5 มีการนำรูปแบบพระพุทธรูปสำคัญหรือศิลปะสมัยที่มีความนิยมกลับมาสร้างเป็นอย่างมาก เช่น สมัยสุโขทัย ได้แก่ พระพุทธชินราช ถือเป็นรูปแบบที่มีการจำลองแบบมากที่สุด
- ตัวอย่างพระพุทธรูปร่วมสมัยที่สำคัญ คือ พระประธานที่พุทธมณฑล มีชื่อว่า “พระศรีศากยะทศพลญาณประธานพุทธมณฑลสุทรรศน์” ออกแบบโดย ศ.ศิลป์ พีระศรี ซึ่งมีต้นแบบมาจากพระพุทธรูปลีลาสมัยสุโขทัย

ตำนานการสร้าง พระพุทธรูปในประเทศไทย

<https://www.youtube.com/watch?v=pEXAt6CPUZg&t=610s>

พระพุทธรูปใน

- <https://youtube.com/watch?v=4YK6tnVsZnQ&si=mmd7KjqGl41tvSIE>